Piteşti

Restituiri

Revistă document a Centrului Cultural Piteşti

Anul XIII
Nr. 2 (36)/2015
Serie nouă

20 mai 1388 - 20 mai 2015

Piteşti -
627 de ani de la prima atestare documentară

Sumar

Restituiri Pitești

Adresa redacţiei:

Centrul Cultural Piteşti,
Calea Craiovei, nr. 2 (Casa Cărţii)
Tel./fax.: 0248 216348, 0248 219976
www.centrul-cultural-pitesti.ro
e-mail: restituiripitesti@gmail.com

Revista *Restituiri Piteşti* apare trimestrial sub egida Consiliului Local şi a Primăriei Piteşti. Revista publică articole pe teme de istorie universală şi românească, sociologie politică, antropologie socială şi culturală, precum şi documente variate din Arhivele Naţionale ale Statului, Arhivele Militare Române şi arhive personale.

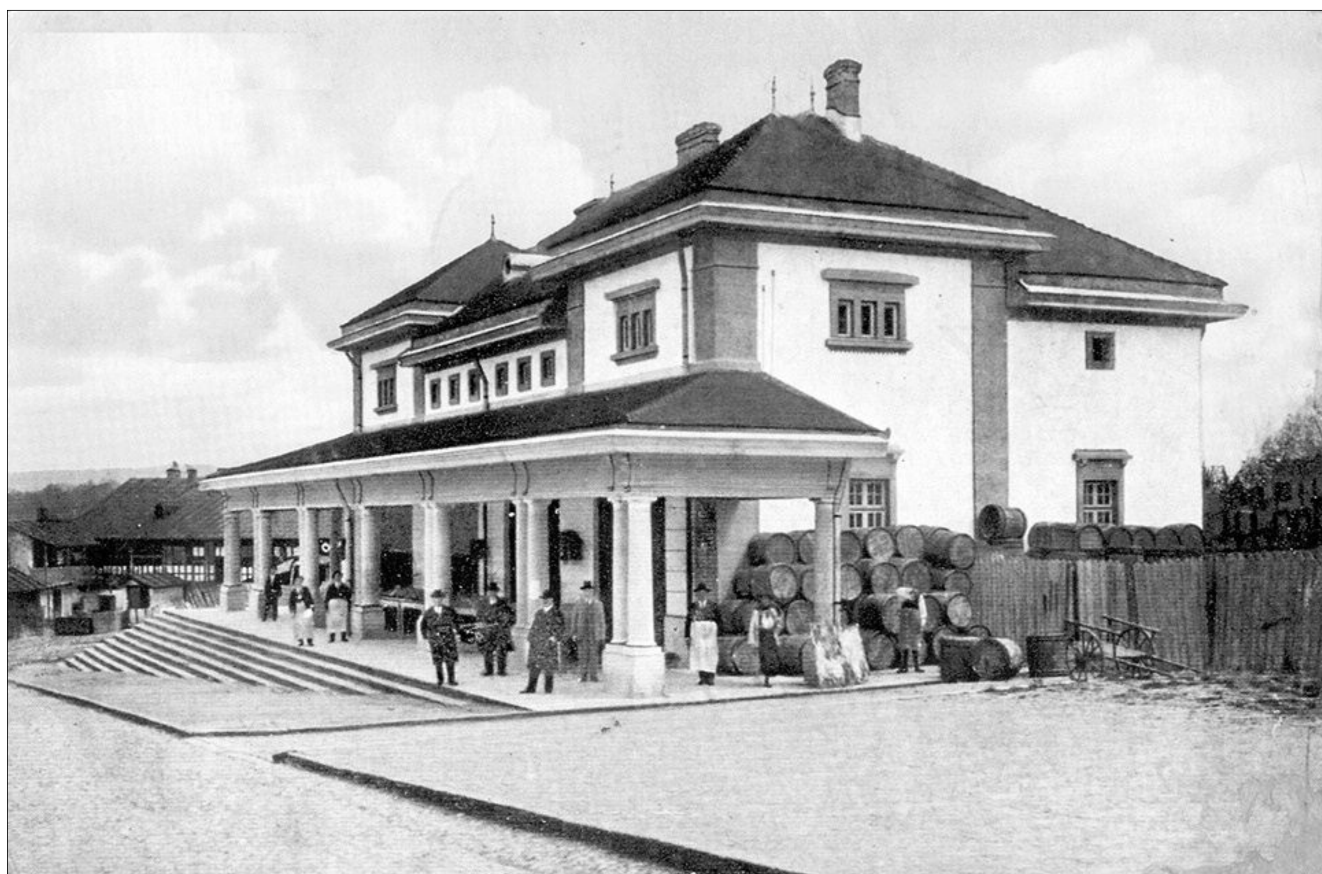
ISSN: 1583-5863
Editor: Centrul Cultural Piteşti

Tiparul executat la TIPARG S.A.

Memoria cărţii poştale

Hala de carne

Hala de peşte

Lugi Mayer - Piteştiul în 1793

Memoria ne marchează viața profund și în variate moduri. Mai ales memoria afectivă

Interviu cu scriitorul Mihail DIACONESCU*

– Dragul meu Mihail Diaconescu, îţi solicit acest interviu pentru revista ***Vatra Veche****, care, de mult timp, acordă o atenţie consecventă operei tale. Ştiu că în romanul* ***Marele cântec*** *ai acordat o atenţie specială satelor şi oraşelor de pe valea Mureşului, pe care le-ai evocat în diverse capitole. De ce ai simţit îndemnul să scrii despre ele?*

– Pentru că în peregrinările sale muzicianul Ioan Căianu-Valachus, eroul principal al romanului *Marele cântec,* a trecut prin aceste sate şi oraşe. În calitate de culegător de folclor muzical, Ioan Căianu-Valachus a iubit cântecele populare româneşti. În celebrul *Codex Caioni* sau *Codex Căianu,* cum i se mai spune, creaţia prin care el s-a impus definitiv în istoria muzicii româneşti şi europene din epoca barocă, cercetătorii au găsit un lung şir de melodii româneşti culese, fie în Ardeal, pe valea Mureşului sau în Ţinuturile Someşene, fie în Moldova. Printre aceste melodii se numără: *Cântecul voevodesei Lupu, Cantio jucunda de nuptiis Canae Gallileae,* care este un cor la unison, *Dans valah, Dans zglobiu, Dans valah în doi, Dans în şase, Alt dans valah, Dans din Nireş, Dansul lui Coloman, Dansul lui Lazăr Apor, Dans valah vechi, Choreea* şi altele. Transcrierea în *Codex* a dansurilor româneşti în a doua jumătate a secolului ai XVII-lea, când a trăit şi a compus Ioan Căianu-Valachus, oferă muzicienilor de azi documente inestimabile ale patrimoniului nostru sonor. Alte melodii prezente în *Codex* sunt poloneze, italiene, săseşti, engleze, franceze, maghiare, germane. Ioan Căianu-Valachus a fost un muzician de larg orizont cultural european. Este adevărat că el a fost legat în mod special de satul Leghia, la nord de Cluj, unde s-a născut, şi de Căianu Mic, de unde se trăgea neamul său de mici mobili de ţară, şi apoi de localităţile Mănăştur, Călugăreni, Bacău, Iaşi, Şumuleul Ciucului, unde a înfiinţat o tipografie, şi Lăzarea, unde este înmormântat. Dar o bună parte din viaţa lui Ioan Căianu-Valachus s-a desfăşurat prin satele din Ardeal şi Moldova, pe unde a peregrinat, în calitate de culegător de folclor, de reparator şi constructor de orgi sau de pedagog muzical. Arhivele Statului din Târgu-Mureş păstrează un valoros *Registrum defunctorum*, care atestă că Ioan Căianu-Valachus a încetat din viaţă în satul Lăzarea. Existenţa acestui registru la Arhivele Statului din Târgu-Mureş a fost comentată de eminenţi specialişti care l-au inventariat şi l-au cercetat. Eu l-am evocat pe Ioan Căianu-Valachus ca muzician peregrin. Acest fapt corespunde adevărului istoric, respectiv documentelor de epocă, dar şi intenţiilor mele epice. În acest sens, romanul *Marele cântec* dezvoltă un subiect itinerant.

– Aş dori să discutăm puţin despre cognomenul Valachus al muzicianului. Ce semnificaţie are acest cognomen?

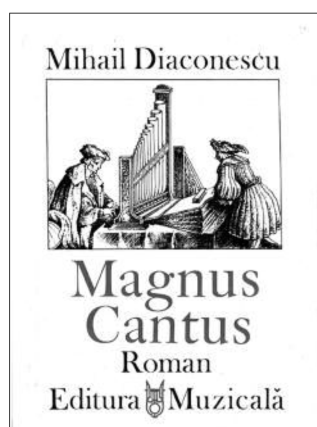
– În cazul lui Ioan Căianu, cognomenul Valachus arată o clară conştiinţă naţională, respectiv etnică. Valachus înseamnă Românul. În sute de lucrări istorice sau în documente de tot felul din epoca Renaşterii şi a Barocului redactate în ţările europene, calitatea de român este indicată prin numele *valachus.* Pentru autorii acestor lucrări şi documente, *valahi,* adică *români,* sunt nu numai cei din Ţara Românească, ci şi cei din Ardeal, Maramureş, Moldova, Crişana şi Banat. Şi românii de la sud de Dunăre sunt numiţi *valahi* sau *vlahi*. În sute de documente redactate în Polonia, vecina de la sud, adică Ţara Moldovei, este numită Valahia, la fel ca Valahia sau Ţara Românească. Oltenia a fost numită uneori Valahia Mică. Ca şi în cazul marelui scriitor, savant istoric şi demnitar eclesiastic Nicolaus Olahus şi al altor personalităţi importante ale epocii, calitatea de *român,* respectiv de *valah,* este afirmată în mod clar şi, aş zice, cu mândrie. Mândria de a fi român este afirmată de Nicolaus Olahus, de Ioan Căianu-Valachus şi de alte personalităţi, în legătură cu

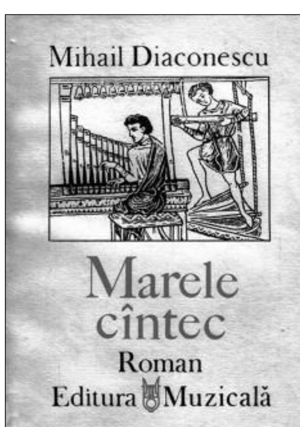
convingerea generală conform căreia românii sunt descendenţii romanilor. Această descendenţă este discutată în epocă de numeroase lucrări istorice, geografice, literare, strategico-militare, diplomatice sau de alt tip. Mai mulţi papi de la Roma, diverse personalităţi politice din epoca Renaşterii şi din epoca Barocului, celebri comandanţi de oşti, diplomaţi sau scriitori preamăresc în variate moduri descendenţa romană şi calităţile morale, spirituale şi militare ale românilor ... În epoca Renaşterii şi a Barocului toţi umaniştii erau profund convinşi că realizările culturii antice greceşti şi romane sunt un model sublim, demn de imitat. Acesta este sensul Renaşterii. Umaniştii erau convinşi că toţi romanii, subliniez *toţi* romanii sunt oameni de strălucită cultură. Ei exagerau, desigur, pentru că în Roma Antică existau destule persoane care nu aveau calitatea de oameni de cultură, iar unii erau analfabeţi. Toţi artiştii din epoca Renaşterii sunt preocupaţi să-i imite, într-un mod sau altul, pe creatorii antici greci sau romani. În aceste condiţii, în epocile Renaşterii şi Barocului în mediile umaniste circulă două ecuaţii: *Romanus sive pereruditus vir – Roman adică bărbat foarte învăţat* şi *Valachus sive Romanus – Român adică Roman.* Cognomenul Valachus, purtat cu mândrie de muzicianul şi compozitorul Ioan Căianu, arată nu numai situaţia lui etnică, respectiv naţională, ci şi o clară conştiinţă umanistă în sens renascentist. Papii îi preamăresc pe români. Strategii îi preamăresc pe români. Diplomaţii îi preamăresc pe români. Istoricii şi cronicarii străini îi preamăresc pe români. Martin Opitz, poet, prozator şi teoretician literar cu scrierea sa *Buch von der deutsche Poetery – Cartea despre poetica germană* îi preamăreşte pe români ca descendenţi ai romanilor într-o amplă creaţie literară în versuri intitulată *Zlatna,* finalizată în 1622. Faptul că domnitorii din Ţara Românească şi Moldova au purtat lupte grele, multe dintre ele victorioase, cu invadatorii otomani şi că astfel a existat o stavilă fermă în calea pătrunderi lor în Europa a contribuit, şi el, la afirmarea convingerilor admirative pe care le aveau faţă de români numeroase personalităţi politice, militare, bisericeşti, diplomatice, ştiinţifice, străine din epoca în care a trăit Ioan Căianu-Valachus. Lui Matei Corvin, care se autoproclamase descendent dintr-o familie romană, motiv pentru care a emis pretenţii la coroana Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană, îi plăcea să discute în româneşte cu solii veniţi la el din Moldova sau din Ţara Românească. Tatăl său, Iancu de Hunedoara, mare strateg, comandant de oşti şi strălucită personalitate politică, avea domeniu feudal în mediul compact românesc al Hunedoarei. Cognomenul Valachus, respectiv Românul, pe care muzicianul Ioan Căianu îl purta cu bucurie şi cu mândrie, în mod ostentativ aş zice, reflectă ceva semnificativ, ceva profund din atmosfera intelectuală a Europei umaniste, în care el a trăit. Pur şi simplu Ioan Căianu, era mândru de starea sa de român.

– Dragă Mihai, tu ai mărturisit în diverse ocazii că l-ai înfăţişat pe Ioan Căianu-Valachus în ipostaza de personalitate intelectuală reprezentativă pentru epoca Barocului. Într-adevăr, în romanul ***Marele cântec*** *l-ai creionat portretistic ca* ***homo barochus.*** *De ce ai procedat astfel?*

– Pentru că el este, într-un mod mai mult decât evident, o personalitate intelectuală reprezentativă pentru epoca Barocului. Lectorul romanului *Marele cântec* poate constata că diversele lui capitole ilustrează teme literare specifice pentru epoca Barocului precum *viaţa ca labirint, norocul trecător (fortuna labilis), deşertăciunea deşertăciunilor (vanitas vanitatum), suntem umbră şi cenuşă, creşterea şi descreşterea (incrementa atque decrementa), tema iluziei, a lumii ca teatru (totus mundus exercet histrionem) a strălucirii fragile, a durerii insuportabile, tema artei mântuitoare (ars salutaris)* şi altele asemănătoare. Aceste teme şi altele asemănătoare sunt des întâlnite în creaţiile literare ale epocii. Poemul filosofic *Viaţa lumii,* o creaţie reprezentativă pentru arta literară practicată de istoricul umanist Miron Costin, este o reuniune de teme de mare circulaţie în epoca Barocului. La masa de lucru, atunci când am scris *Marele cântec,* eu am ţinut cont de toate aceste teme.

De altfel, eu nu mă sfiiesc să declar că romanul meu are un caracter tezist, respectiv demonstrativ, ilustrativ. Este un tezism asumat. Romanul actual ca formă (instituţie, specie) a genului epic în proză, se remarcă prin polivalenţa sa. El poate adăposti diverse concepţii filosofice, variate experienţe psihologice, convingeri strict subiective, o doctrină despre artă, demonstraţii teoretice redactate eseistic, intenţii clar exprimate. Domnul Cornel Moraru, critic şi istoric literar pentru care eu am un deosebit respect, a scris, pe bună dreptate, că *Marele cântec* este *„un roman cu teză culturală”.* Este perfect adevărat.

*– Romanul **Marele cântec** a fost publicat până acum în trei ediţii în limba română şi într-o versiune în limba franceză. Ediţia a treia, realizată într-o frumoasă ţinută tipografică, a apărut în 2007 la recomandarea Comisiei Naţionale Române UNESCO, cu ocazia proclamării oraşelor Sibiu şi Luxemburg capitale ale Culturii Europene. Ştiu că această ediţie a fost lansată la Sibiu într-un cadru de mare solemnitate, în prezenţa unor importante personalităţi politice, bisericeşti, militare, universitare, muzicale, literare româneşti şi europene. Te rog să-mi spui de ce românul Ioan Căianu-Valachus este o personalitate reprezentativă pentru evoluţia culturii europene în epoca sa!*

– Tocmai pentru că în celebrul *Codice Căianu* găsim preocupări, accente, realizări specifice ale artei muzicale de tip baroc. De altfel, ediţia a treia a romanului meu, publicată în mod special pentru manifestările culturale de la Sibiu şi Luxemburg, a beneficiat de un studiu-prefaţă, de mare profunzime şi de un rafinament exegetic superlativ, intitulat *Romanul Pan-Europei* şi semnat de domnul Ilie Bădescu, sociolog de imens prestigiu dar şi filosof al culturii, şeful meu de catedră la Facultatea de Sociologie, Psihologie şi Pedagogie a Universităţii din Bucureşti, pe timpul când eu am predat acolo un curs de sociologia culturii. Acest curs al meu este inedit. Este cunoscut faptul că Barocul, ca stil în artă, s-a manifestat la fel de puternic în ariile catolice, protestante şi ortodoxe ale Europei. În istoriografia noastră, veacul al XVII-lea este numit adeseori *„secolul de aur al literaturii române vechi”*. Veacul acesta stă sub semnul Barocului. Despre Barocul literar românesc a scris de altfel o foarte importantă lucrare ştiinţifică de sinteză regretatul profesor şi bun prieten al meu Dan Horia Mazilu. Este lucrarea intitulată *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea.* De altfel, Dan Horia Mazilu a comentat cu competenţă şi cu o totală adeziune sufletească romanul *Marele cântec,* fapt pentru care îi sunt profund recunoscător ... În epoca Barocului au trăit şi creat mari personalităţi ale muzicii europene precum Claudio Monteverdi, Georg Fridrich Händel, Jean Baptiste Lully, Henry Purcell, Antonio Lucio Vivaldi, Heinrich Schütz, Domenico Scarlatti, Arcangelo Corelli, Johann Sebastian Bach, cel mai important dintre ei, şi mulţi alţii. Ca şi aceştia, Ioan Căianu-Valachus este un reprezentant strălucit al Barocului în muzică. În *Codex Caioni* muzicologii au remarcat o importanţă aparte acordată armoniei, o ritmică şi o metrică variată, felurite gradaţii şi efecte tonale, numeroase elemente de culoare şi contrast. Stilul omofon alternează cu unele pagini instrumentale, ba chiar şi cu unele piese muzicale destinate baletului. Un *Balet englez* prezent în *Codex* este semnificativ în acest sens. În epoca Barocului în toată Europa basul acompaniator este notat cu cifre. În *Codicele Caianu,* sunetele sunt notate prin litere, iar ritmul prin linii. La fel ca în toată Europa, Ioan Căianu-Valachus nu a folosit indicaţia de tempo, lăsând ca fantezia interpreţilor să se manifeste în voie ... Mai importante decât toate acestea sunt însă notele tragice, sfâşietoare, patetice, exaltate, precum în *Cântecul voevodesei Lupu*, piesă de excepţională relevanţă sonoră notată de Ioan Căianu-Valachus în *Codicele* său. Este o piesă cu o foarte clară tonalitate barocă, în sensul că ea evocă o situaţie tragică. Cântecul face referire la doamna lui Vasile Lupu, domnitorul Moldovei, despre care sursele istorice afirmă că era o femeie distinsă, nespus de frumoasă. Prinsă la Suceava de oştile domnitorului Gheorghe Ştefan, rivalul lui Vasile Lupu, şi apoi de oştile lui Timuş Hmelniţchi, care au tratat-o nu ca pe o mare doamnă, ci ca pe o prizonieră oarecare, nefericita soţie a lui Vasile Lupu a fost evocată în cântecele epocii, în tonuri grave şi patetice, pe care le găsim şi în *Codex Caioni*. Ceea ce este specific în *Cântecul voevodesei Lupu*, aşa cum apare el în *Codex,* respectiv motivul, frazarea, măsurile, tonalitatea gravă, are o clară factură barocă. De altfel, aşa cum ne informează Vasile Mocanu în admirabila monografie pe care a dedicat-o lui Căianu-Valachus, muzicianul ardelean a fost invitat să cânte la curtea domnească a lui Vasile Lupu. Sigur este faptul că melodiile notate în *Codex* au fost culese şi din Ardeal, şi din Moldova.

*– Vorbeşti ca un romancier dublat de un muzicolog. Care sunt muzicologii de care ai ţinut cont atunci când ai scris **Marele cântec**?*

– Despre personalitatea lui Ioan Căianu-Valachus s-a scris mult şi temeinic. Printre marii muzicologi care au studiat viaţa şi opera sa se numără Marţian Negrea, Sigismund Toduţă, care este, totodată, şi un strălucit comentator al operei lui Johann Sebastian Bach, George Simonis, Octavian Lazăr Cosma, cel mai reputat istoric al muzicii româneşti, Doru Popovici, unul dintre cei mai importanţi compozitori din istoria culturii noastre, Viorel Cosma, cel mai important lexicograf al muzicii noastre, Emil Haraszti, un muzicolog maghiar

care explică specificul operei lui Ioan Căianu-Valachus prin calitatea sa de român, Vasile Mocanu, cel mai documentat şi mai informat biograf al muzicianului, Romeo Ghircoiaşiu, pe care am avut onoarea să-l cunosc atunci când i-am oferit la Cluj un exemplar din romanul *Marele cântec* cu o respectuoasă dedicaţie, Zoltan Kodàly, marele compozitor maghiar, care a scris despre caracterul românesc al piesei *Choreea,* cu un loc aparte în *Codex,* datorită cadenţei sale frigice, păstrate, de altfel, de mii de ani şi atestate în mii de piese din folclorul muzical românesc. În cei trei ani cât am fost *Gastdozend,* conferenţiar oaspete, la Universitatea Humboldt, la Berlin, am ascultat multă muzică barocă oferită de ansambluri şi de interpreţi străluciţi. Despre Ioan Căianu-Valachus şi despre opera lui am discutat adeseori şi cu marele muzicolog Titus Moisescu, director al Editurii Muzicale, muscelean, şi el, ca şi mine. Titus Moisescu a fost un mare savant, specialist în muzica noastră psaltică din epoca feudală. Titus Moisescu mi-a publicat ediţia a doua a romanului *Marele cântec* apărută în 1987 la Editura Muzicală, pe care el a condus-o în calitate de savant muzicolog de mare prestigiu. Ţin să subliniez în mod deosebit faptul că frumuseţile şi comorile muzicale prezente în *Codex Caioni* i-au inspirat pe diverşi compozitori. Astfel Doru Popovici a compus în 1968 *Codex Caioni pentru orchestră de coarde şi timpan, opus 33, nr. 2,* o capodoperă cântată peste tot în lume. Ulpiu Vlad a utilizat, şi el, *Codex Caioni* în creaţia sa. Dan Voiculescu, care este, în egală măsură, un eminent muzicolog, specialist în polifonia secolului al XX-lea dar şi un compozitor profund original, a realizat o *Suită din* ***Codex Caioni*** *pentru orchestră de coarde* finalizată în 1996. O importantă contribuţie la popularizarea unor creaţii româneşti inspirate de *Codex Caioni* a avut şi are reputatul dirijor Ludovic Bacsi, personalitate ilustră a vieţii muzicale româneşti contemporane.

– Dragă Mihai, cărţile tale apar în numeroase ediţii. Despre ele s-a scris mult şi se scrie în continuare. Despre opera epică, teoretică şi istoriografică a lui Mihail Diaconescu au apărut, până acum, şapte volume masive monografice. Este o situaţie unică în cultura română de azi şi, am putea spune, în cultura europeană. De anii tăi de început, când noi doi făceam planuri literare la Braşov îţi mai aminteşti?

– Doamne, Dumnezeule! Ce întrebare e asta? Cum să nu-mi amintesc? Memoria ne marchează viaţa profund şi în variate moduri. Mai ales memoria afectivă ... Tu, Daniele, dragă prietene, erai atunci, în anii noştrii tineri, în fruntea celor care la Braşov se luptau cu autorităţile ca să apară o revistă literară. Tu m-ai chemat de la Rupea, ca să fiu alături de tine ... Nu pot să uit apartamentul tău de lângă teatrul din Braşov, unde scumpa Ileana, doamna vieţi tale, ne aducea pe tavă gustări şi cafele, pentru ca eu, tu şi alţi câţiva prieteni braşoveni să putem citi cu mintea limpede versuri, proză, piese de teatru, librete de operă, articole, studii, recenzii, cronici literare pentru viitoarea revistă. Mie mi-ai pus în braţe atunci, nişte texte dactilografiate care conţineau nuvele, povestiri şi chiar un roman. La un moment dat am avut parte şi de o epopee ... Ofertele erau uriaşe. Era atunci o iniţiativă, o mişcare, o agitaţie binefăcătoare din care a ieşit revista *Astra*. Tu ai fost principalul ei ctitor. Este un fapt de o excepţională importanţă în istoria presei literare şi a culturii române. Alături de tine au fost, atunci, personalităţi precum Dan Orighidan (Ion Lupu), Constantin Cuza, Lelia Coliban, a cărei cultură şi sensibilitate nu pot fi uitate, Eva Lendvay, o foarte bună traducătoare din română în maghiară şi din maghiară în română, poetul Hans Schuler, Ion Topolog, profesor de strălucită vocaţie, Mihai Nadin, afirmat ulterior ca estetician, unul dintre comentatorii prozei mele de început. Perioada aceea de aşteptări, de eşecuri, uneori drastice, de încercări şi de speranţe mi-au marcat viaţă. Citeam cu mare sârguinţă textele pe care mi le dădeai şi îmi era teamă să-ţi spun că nu-mi plac. Mai ales romanele şi epopeile, aduse pentru o revistă care nu exista decât ca proiect, mi se păreau o corvoadă greu de îndurat. Când *Astra* a apărut a fost o mare victorie a culturii române. Revista a avut întotdeauna faţă de mine o atitudine mai mult decât binevoitoare. La *Astra*, condusă de tine, a apărut splendidul eseu pe care muzicologul Viorel Cosma l-a dedicat romanului *Marele cântec.* La *Argeş,* revista fondată de mine la Piteşti în 1966, au publicat, uneori, autori din gruparea de la *Astra.* Braşovul a fost şi rămâne o mare citadelă a culturii române. Aşa cum mari citadele ale culturi române sunt şi alte oraşe precum Sibiu, Iaşi, Cluj-Napoca, Târgu-Mureş, Craiova, Oradea, Constanţa, Suceava, Bacău, Galaţi şi altele. În zilele noastre cultura de performanţă se realizează nu numai în marile metropole, ci peste tot unde este iniţiativă şi efort creator. În termenii oferiţi de sociologie putem constata faptul că în zilele noastre se desfăşoară în ţara noastră, în Europa şi în întreaga lume un amplu proces de demetropolizare a culturii şi de afirmare puternică a localismului creator. Ceea ce este local poate deveni, şi de multe ori devine, exponenţial pentru destinul culturii, dar şi pentru epoca tensionată, plină de contradicţii şi de violenţe de tot felul pe care o străbatem.

– Dragă Mihai, îţi mulţumesc pentru răspunsurile tale.

– Şi eu îţi mulţumesc ţie, dragă Daniele, pentru amiciţia care ne leagă încă de la începuturile aspiraţilor noastre literare. Este o amiciţie care mă ajută să fiu puternic în spirit. E minunat faptul că doamna vieţii mele, Corina, este prietenă cu Ileana, soţia ta, pe care

o admir atât de mult. Îi mulţumesc, de asemenea, domnului Nicolae Băciuţ, poet de strălucită vocaţie lirică şi admirabil arhitect de revistă, pentru interesul constant pe care îl acordă scrierilor mele. Dacă aş putea să mai fiu încă o dată tânăr şi zdravăn, şi cu putere de lucru mi-ar plăcea să conduc o revistă ca *Vatra Veche*, indubitabil una dintre cele mai importante publicaţii din istoria presei culturale şi literare româneşti. Faptul că pot comunica în idei, în convingeri şi, mai ales, sufleteşte cu personalităţi creatoare ca Daniel Drăgan şi Nicolae Băciuţ mă ajută atunci când stau aplecat peste paginile mele, la masa de lucru.

* Textul acestui interviu este preluat din revista VATRA VECHE, Lunar de cultură, Târgu Mureş, An.VI, Nr. 12 (72), decembrie 2014, pag. 4-6; interviul îi aparține lui **Daniel Drăgan**

În numele libertății de conștiință. Istorie şi contemporaneitate

Dr. Marius ANDREESCU

Conştiinţa şi libertatea reflectate în istoria gândirii filosofice şi teologice. Omul este singura fiinţă care prin facultăţile raţiunii poate să mediteze asupra existenţei, dar şi asupra gândurilor proprii; altfel spus posedă capacitatea de a *reflecta* şi de a *interoga*, pe sine, şi lumea exterioară, căutând răspunsuri şi, dacă se poate, certitudini la întrebările sale. Reflecţiile asupra gândului dau sensuri existenţiale prin care omul se concepe şi uneori se defineşte pe sine, îşi recunoaşte şi îşi afirmă locul său în lume şi în univers. Încercăm să spunem că reflecţia asupra gândului, întoarcerea gândului asupra sa însăşi, sau cum spun filozofii raţionalişti „gândirea care se gândeşte pe sine", este mai mult decât meditaţia filozofică sau o simplă construcţie logică, deoarece reflecţia nu are un caracter pur formal, ci unul existenţial. Gândul care se gândeşte pe sine vizează nu numai raţiunea, ci şi existenţa sau fiinţa ca atare. Aceasta este *conştiinţa*, ca particularitate ontologică a fiinţei ce se întemeiază pe capacitatea reflexivă a raţiunii. Prin conştiinţă pot afirma propria mea existenţă ca fiinţă raţională, prin acel „eu sunt", nu atât prin incertitudini existenţiale, aşa cum spunea Descartes, nici prin certitudinile formale ale raţiunii, ci prin simţirea înțelegătoare, raţională, care îmi relevă *sinele* şi sensurile conferite de reflecţia asupra sinelui, asupra lumii şi asupra universului. Conştiinţa este proprie fiinţei umane, diferenţiind-o pe aceasta de orice altă formă existenţială prin care omul este înţeles în individualitatea sa, dar şi prin apartenenţa la întreaga umanitate. Conştiinţa este rezultatul relaţiei omului, prin facultăţile raţionale şi ale simţirii înţelegătoare cu sine însuşi, cu natura, cu societatea, dar şi cu Fiinţa Supremă. Sensurile existenţiale nu se regăsesc în simple cunoştinţe, ci în faptele de conştiinţă ce reprezintă conţinutul acesteia. Conştiinţa nu este un gol existenţial, ci este întotdeauna conştiinţă „a ceva" sau „întru ceva". Determinaţiile de conţinut generează două forme sau dimensiuni: *conştiinţa eu-lui* şi *conştiinţa de sine.*

În general, gândirea filozofică şi psihologică a subliniat că *sinele* este mai vast decât *eu-l*, îl integrează pe acesta şi este mai mult decât *eu-l*: „Iar sinele care a rupt cercul eu-lui este întotdeauna susceptibil de lărgire ca fiind orizontul mişcător în care te adevereşti în adânc"[1]. Pentru Carl Gustav Jung, „sinele" se referă la o entitate care nu o înlocuieşte pe cea desemnată până acum prin conceptul de „eu", ci mai degrabă o include pe aceasta în sfera sa ca un supraconcept. În viziunea marelui psiholog, prin „eu" se înţelege acel factor complex la care se raportează toate conţinuturile conştientului. El constituie centrul câmpului conştientului, iar în măsura în care acesta include personalitatea empirică în sfera sa, eu-l este subiectul tuturor actelor personale ale conştientului. „Raportarea unui conţinut psihic la eu reprezintă criteriul conştiinţei acestuia, deoarece nici un conţinut nu este conştient dacă nu este reprezentat unui *subiect"*[2]. Reţinem, ca un aspect comun gândirii filozofice şi psihologice, înţelegerea conştiinţei prin ideea de subiect şi, spunem noi, şi prin ideea de persoană conferită omului.

Pentru Jung, deşi eu-l se bazează pe întregul „câmp al conştientului", el nu este acest câmp, ci doar punctul de referinţă delimitat de factorul somatic, psihologic. Prin „eu" se obţine doar o imagine a personalităţii constituite, dar personalitatea totală este mult mai complexă. „Sinele" este pentru „eu" un dat obiectiv pe care libertatea de voinţă a „eului" în câmpul conştientului nu îl poate schimba. Şi scrie Jung: „De aceea am propus să numim **sine**, *personalitatea totală* care, deşi nu este în întregime sesizabilă, este totuşi prezentă. Eu-l este, prin definiţie, subordonat sinelui şi se raportează la aceasta ca parte la întreg"[3].

La Constantin Noica, înţelegerea raportului dintre *sine* şi *eu* se realizează pe trei paliere: 1) înţelegerea sinelui în pasivitatea eului, „ca o conştiinţă mai adâncă a acestuia”- sinele este faţă de eu un arhetip; 2) sinele poate fi expresia activă a eului: ca ideal, conştiinţă etică, libertate- sinele este un modelator al eu-lui; 3) sinele ca expresie a *lucidităţii eu-lui,* fiind determinat de „libertatea care şi-a aflat necesitatea”. Sub termenul de luciditate se ascunde cel de conştiinţă, respectiv câmpul conştientului, cum e numit de Jung[4]. Pentru

Constantin Noica

Constantin Noica, „eu-l” se află într-un proces dialectic de ridicare la sine. În această devenire, omul şi creaţia lui sunt expresia libertăţii sinelui superior care reprezintă fiinţa. De aceea, devenirea este înţeleasă de Noica ca fiind orientată spre fiinţă, prin trecerea progresivă de la eu la sinele mai adânc.

În raport cu aceste succinte reflecţii filozofice, se poate reţine că filozofia şi psihologia evidenţiază complexitatea conştiinţei ca dimensiune ontologică fundamentală a fiinţei umane.

Această complexitate şi adâncime de conţinut nu exclude ci, dimpotrivă, presupune unitatea conştiinţei bazată la rândul ei pe unitatea fiinţei. Conştiinţa, pe care numai omul ca fiinţă raţională o posedă, este unitară, dar se manifestă în două forme: *conştiinţa eu-lui* al cărui conţinut este fenomenalitatea existenţială a omului, ca fiinţă finită, în natură şi în societate, supus determinismului material şi temporar şi prin aceasta precarităţilor existenţiale, și *conştiinţa de sine* proprie omului care s-a cunoscut pe sine şi adevăratul sens al existenţei aflat dincolo de finitudine şi determinismul natural, transfigurându-şi, prin această cunoaştere şi conştiinţă, fiinţa şi devenind ceea ce este prin fire, persoană şi personalitate spirituală şi ca atare liber.

Omul poate rămâne însă un simplu individ încorsetat de legile naturii şi ale societăţii, dacă prin voinţă, credinţă şi cultură nu transcende limitele eu-lui şi nu-şi descoperă sensul său adevărat în Fiinţa Supremă şi în viaţa veşnică, ajungând astfel la conştiinţa sinelui inepuizabil în profunzimile sale. Trecerea de la conştiinţa eu-lui la conştiinţa de sine este, în esenţă, devenirea omului de la individ la persoană spirituală, liberă, aflată în relaţie infinită şi indefinită de iubire cu Dumnezeu, cu oamenii şi cu toată firea. Şi concepţiile filozofice remarcă o astfel de diferenţiere între omul, ca fiinţă finită, iar pe de altă parte, personalitatea umană definită prin libertatea sa. Unde nu este libertate, adică acolo unde este numai conştiinţa finită a eu-lui nu şi a persoanei, este număr, cum bine spunea Constantin Noica.

Problematica unităţii conştiinţei şi a fiinţei este evident obiect pentru meditaţia teologică. Iată ce spunea, în acest sens, cuviosul Isaia Pustnicul: „Să stăruim, iubiţilor, în frica lui Dumnezeu, păzind şi păstrând făptuirea virtuţilor, nepricinuind sminteli conştiinţei noastre, ci luând aminte la noi înşine în frica lui Dumnezeu. Să facem aceasta până se va elibera şi ea împreună cu noi, ca să se producă între noi şi ea o unire, încât să ajungă paznica noastră, arătându-ne orice lucru în care e primejdie să cădem. Dar, de nu ascultăm de ea, se va despărţi de noi, lăsându-ne să cădem în mâinile vrăjmaşilor noştri şi nu ne va mai ajuta”[5].

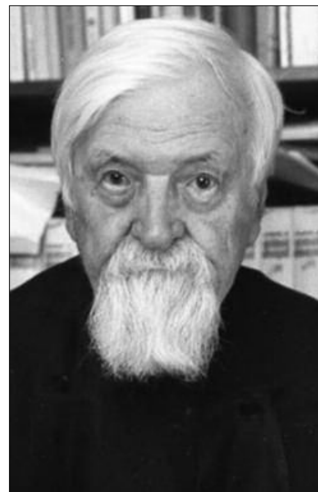
Comentând acest text, părintele profesor Dumitru Stăniloae remarca dualitatea dintre conştiinţă şi fiinţa noastră. Conştiinţa e cea prin care ne putem păzi fiinţa de atracţiile precarităţilor existenţiale, iar scopul existenţei este să realizăm unitatea dintre conştiinţă şi fiinţa noastră. Spunea în acest sens părintele profesor Dumitru Stăniloae: „Sunt trei şi în om, deosebit de al Treilea suprem. Conştiinţa ca al treilea în om (deosebită de eu şi de fiinţa proprie) e puternică în om, mai ales când are în ea pe al Treilea suprem, sau pe Dumnezeu”[6].

Omul care a ajuns la conştiinţa sinelui este persoană şi prin aceasta liber întru comuniunea cu Dumnezeu şi cu semenii. Părintele profesor Dumitru Stăniloae spunea că omul, ca persoană, este „duh şi libertate” şi, în acelaşi timp, taină şi lumină; este o „taină a luminii”. Conştiinţa de sine a omului este un adânc de iubire şi smerenie pentru că ea este legătura infinită şi indefinită a persoanei umane cu Persoana Supremă. Această comuniune este totuşi ordinea superioară determinismului natural, pentru că nu este constrângătoare şi nici finită, ci infinită în iubire; este ordinea pe care a relevat-o Mântuitorul în poruncile sale şi în mod deosebit prin *porunca iubirii, porunca desăvârşirii şi porunca sfinţeniei.* Se poate spune că reflecţia filozofică autentică despre conştiinţă este susţinută de adevărurile de credinţă din revelaţia naturală şi supranaturală, adevăruri atât de frumos exprimate în multe scrieri patristice. Părintele Arsenie Boca spunea despre conştiinţă: „E un grai tăcut, o chemare lină, pe care o auzi sau o înţelegi că vine dinlăuntru, dar totuşi de dincolo de tine, de la Dumnezeu. Însuşi cuvântul con-ştiinţă înseamnă a şti

împreună la fel. Iar ce ştiu împreună, la fel, sunt Dumnezeu şi omul. Prin urmare, cugetul sau conştiinţa e ochiul în care vede Dumnezeu pe om şi acelaşi ochi prin care vede omul pe Dumnezeu. Cum îl văd aşa mă vede – aşa simt că mă vede – vedere deodată dinspre două părţi"[7]. Şi tot părintele Arsenie Boca afirma: „Când ai conştiinţa curată, să nu te temi niciodată de nimic"[8]. Una dintre cele mai frumoase reflecţii despre conştiinţă o întâlnim la Ava Dorotei: „Când a făcut Dumnezeu pe om, a sădit în el ceva dumnezeiesc, ca un gând mai fierbinte şi luminos, având calitatea unei scântei care luminează mintea şi arată acesteia deosebirea binelui de rău. Aceasta se numeşte conştiinţă şi ea este legea firii lui"[9]. În acelaşi sens, Marcu Ascetul se referă la conştiinţă ca proprie firii omului: „Conştiinţa e o carte naturală. Cel ce o citeşte cu fapta face experienţa ajutorului dumnezeiesc. Conştiinţa bună se află prin rugăciune, iar rugăciunea curată prin conştiinţă. Căci una are trebuinţă de alta prin fire"[10].

Dacă examinăm relaţia dintre conştiinţă şi cunoaştere, putem spune că nu există o identitate între cele două facultăţi ale firii umane, dar se presupun reciproc. Suma cunoştinţelor ştiinţifice sau de orice fel nu formează conştiinţa. Prin conştiinţa de sine cunoştinţele primesc sensul lor firesc. Pe de altă parte, conştiinţa este altceva decât discursivitatea raţiunii sau sensibilitatea intelectului. Ea este reflecţie asupra gândului, asupra conceptelor, categoriilor pe care le construiesc sensibilitatea intelectuală sau raţiunea cunoscătoare şi este, în esenţă, comuniunea existenţială profundă între persoane. În conştiinţa de sine, aşa cum o definesc părinţii filocalici, dispare dihotomia proprie cunoaşterii raţionale dintre subiect şi obiect. Prin conştiinţă, înţeleasă în relaţia de comuniune interpersonală, cunoştinţele dobândesc unitate şi sensul lor, deoarece conştiinţa eu-lui, dar în mod deosebit a sinelui, nu poate aparţine decât persoanei. O astfel de idee este magistral construită de părintele profesor Dumitru Stăniloae: „Acelaşi lucru ni-l atestă şi cuvântul con-ştiinţă. Eu nu mă cunosc pe mine fără o relaţie cu ceilalţi. În ultimă instanţă, eu cunosc sau sunt conştient de mine în relaţie cu Dumnezeu. Lumina cunoaşterii mele privitoare la lucru sau la mine însumi se proiectează peste chipul uman, comunitar, din comuniunea personală supremă. Nu suntem conştienţi de noi înşine decât în relaţie cu altul şi, în ultimă instanţă, în faţa lui Dumnezeu. Eu-l singur n-ar mai avea conştiinţă; prin conştiinţă el este un „loc" spiritual al său în relaţie cu alţii. În conştiinţa de sine el sporeşte odată cu sporirea în cunoaşterea de sine, iar aceasta sporeşte odată cu sporirea în cunoaşterea lui Dumnezeu şi a semenilor, dar şi a lucrurilor"[11].

Spre deosebire de conştiinţa eu-lui mărginită în finitudinea existenţială, conştiinţa de sine are proprie libertatea în ordinea pe care o conferă poruncile divine. Omul care a devenit persoană este conştient că depinde de Dumnezeu şi prin aceasta este stăpân pe sine însuşi, fiind stăpânit de Dumnezeu, iar din rob al păcatului devine „rob al libertăţii", prin nepărtinire, lucrarea virtuţilor, dar şi prin harul sfânt. Este rob al libertăţii pentru că trăieşte în comuniunea iubitoare infinită cu Dumnezeu şi cu semenii şi prin aceasta se înscrie într-o ordine sau în ceea ce filozofii numesc „legea libertăţii". Conştiinţa este o dimensiunea

Dumitru Stăniloae

naturală prin care omul devine ceea ce este şi se diferenţiază în mod categoric de orice altă formă existenţială. Astfel, realitatea naturală în manifestările sale existenţiale se transformă conform legilor cauzalităţii, cum spune Kant. Spre deosebire, omul prin conştiinţa sa şi în forma supremă conştiinţa de sine nu se transformă, ci devine, conform *legilor libertăţii*, după spusele aceluiaşi mare filozof. Părintele Teofil Părăian spunea că omul devine ceea ce este el, sensul existenţei sale fiind orientat spre realizarea şi descoperirea conştiinţei de sine.

În consecinţă, libertatea este proprie conştiinţei de sine. Nu poate fi concepută conştiinţa de sine în marginile determinismului natural sau supusă unor constrângeri, condiţionări sau orice fel de limitări impuse de legea juridică şi, în general, de legea socială.

Acest fapt este foarte bine subliniat în scrierile patristice, care relevă că libertatea omului devenit persoană spirituală este inerentă conştiinţei de sine. Pentru profunzimea gândului redăm una dintre cele mai frumoase meditaţii filocalice asupra libertăţii omului ca persoană conştientă de sine în comuniunea sa de iubire cu Dumnezeu şi cu semenii: „Dumnezeu a făcut pe om liber, ca să poată înclina spre bine. Dar înclinând spre bine, prin voie liberă, nu e în stare să-l împlinească fără ajutorul lui Dumnezeu. Că s-a scris: nu e de la cel ce voieşte, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluieşte (Rom. 9, 16). Dacă deci îşi apleacă omul inima spre bine şi cheamă pe

Dumnezeu în ajutor, luând aminte la dorinţa lui cea bună, dăruieşte putere lucrării lui. Şi aşa se întâlnesc amândouă; libertatea omului şi puterea lui Dumnezeu. Căci binele vine de la Dumnezeu dar se împlineşte de către sfinţii lui. Şi aşa se slăveşte Dumnezeu în toţi şi el îi slăveşte pe ei"[12].

Starea juridică a omului îngustează şi chiar constrânge la limite fenomenale inepuizabilitatea conştiinţei de sine, dar şi a libertăţii proprii, firii omului ca persoană spirituală, deoarece legea, oricât de generoasă ar fi, rămâne în limitele finitudinii umane, chiar şi atunci când încearcă să conceptualizeze, să recunoască şi să garanteze acest dar divin nepreţuit al omului care este libertatea de conştiinţă despre care părintele Arsenie Boca spunea că „este cel mai adânc bun spiritual pe care îl are omul la îndemână în viaţa sa". Prin urmare, libertatea de conştiinţă fiind un bun spiritual, mai mult decât bunurile materiale, trebuie cultivată, dezvoltată şi mai ales apărată faţă de orice fel de constrângeri şi ingerinţe, unele venind chiar din aplicarea deformată, în raport cu sensurile existenţiale profunde, a principiilor şi normelor dreptului.

Ar mai fi de adăugat că libertatea conştiinţei face parte din aşa numitele drepturi naturale ale omului preexistente, în opinia unor autori, consacrărilor în normele constituţionale sau de altă natură. Prin urmare, nu legea este aceea care determină şi dă conţinut libertăţilor individuale şi drepturilor fundamentale, ci invers, legitimitatea oricărei legi decurge direct din modul în care libertăţile şi drepturile fundamentale preexistente sunt reflectate în norma juridică. Apreciem că acesta este un imperativ social pentru a contura în acest fel posibilitatea libertăţii omului în mediu social. În ipoteza în care libertatea este determinată de lege, înţeleasă ca act normativ şi nu ca lege morală, realitatea dominantă este constrângerea şi neautenticul existenţial, deoarece orice lege juridică, prin esenţa sa, este o formă de limitare şi de restrângere sau condiţionare a libertăţii omului şi, cu atât mai mult, a libertăţii de conştiinţă.

Uneori, dreptul reflectă dimensiunea naturală a conştiinţei şi a libertăţii şi mai ales anterioritatea acestora faţă de consacrarea normativă. În instrumentele juridice universale clasice privind drepturile şi libertățile fundamentale ale omului, în mod obişnuit, există formula potrivit căreia „statele *recunosc* drepturi şi libertăţi fundamentale"; prin urmare nu le construiesc normativ şi nu le impun ca un dat juridic. Este o recunoaştere în planul dreptului a profunzimilor şi realităţilor existenţiale specifice conştiinţei şi libertăţii pe care le relevă filozofia şi teologia.

Există o contradicţie unilaterală, cum ar spune Constantin Noica, între lege şi libertatea conştiinţei. Astfel, legea nu poate contrazice libertatea conştiinţei, dar libertatea poate contrazice legea. Mai grav este atunci când în numele legii, dar şi *în numele libertăţii de conştiinţă,* justiţia nu respectă dimensiunea existenţială a omului ca persoană spirituală, impunând limite, condiţii, restricţii, acolo unde acestea nu pot fi stabilite de legea juridică şi nici de justiţie, deoarece sunt contrare firii şi naturii omului ca fiinţă spirituală, liberă în esenţa sa. Cu toate acestea, există momente importante şi semnificative pe care istoria constituţională le evidenţiază în încercarea dreptului de a recunoaşte acest bun spiritual al omului şi al omenirii, care este libertatea de conştiinţă.

Libertatea de conştiinţă în tradiţiile democratice ale dreptului. O analiză istorică a evoluţiei libertăţii de conştiinţă poate fi realizată pe mai multe planuri: filozofic, politologic, sociologic, juridic etc. Ne rezumăm a marca dimensiunea istorică a libertăţii de conştiinţă, aşa cum se reflectă în principii şi norme juridice în epoca contemporană. Semnificativă este Declaraţia Drepturilor Omului şi Cetăţeanului adoptată în 1789, în Franţa, care stabileşte principii valabile şi pentru epoca modernă. Astfel, în art. 4 se dă o definiţie a libertăţii ce în prezent rar poate fi întâlnită în constituţiile moderne: „Libertatea constă în a putea face tot ceea ce nu este în detrimentul altuia; astfel, exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât pe acelea care asigură celorlalţi membri ai societăţii posibilitatea exercitării aceloraşi drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege". Semnificative sunt şi dispoziţiile cuprinse în art. 5 prin care se consacră caracterul de excepţie a restrângerii libertăţii, indiferent de formele acesteia, considerată a fi un drept natural: „Legea nu are dreptul să interzică decât acţiunile dăunătoare societăţii. Tot ceea ce nu este interzis prin lege nu poate fi oprit şi nimeni nu poate fi constrâns să facă ceea ce ea nu-i ordonă". Reglementările mai sus-menţionate instituie un principiu fundamental aplicabil şi libertăţii de conştiinţă, respectiv „*coexistenţa libertăţilor*" prin care se defineşte orice societate democratică, fiind totodată şi o condiţie a statului de drept. Constituţionaliştii francezi din epoca respectivă au fost preocupaţi să dea o formă juridică, cu valoare constituţională, libertăţii de conştiinţă şi libertăţii de exprimare, ambele drepturi condiţionându-se reciproc. Dispoziţiile art. 11 din acelaşi document arată că: „Libera exprimare a gândirii şi a opiniilor este unul dintre cele mai prețioase drepturi ale omului; orice cetăţean poate deci să vorbească, să scrie, să tipărească în mod liber, cu condiţia să răspundă de folosirea abuzivă a acestei libertăţi în cazurile determinate de lege". Este o afirmare clară a dreptului inviolabil absolut al libertăţii de gândire şi al libertăţii de exprimare, singurele limite fiind cele stabilite de lege.

Spre deosebire de multe dintre reglementările constituţionale moderne, în art. 12 din acest document se garantează în mod real şi nu numai formal drepturile omului şi, implicit, libertatea de conştiinţă, pentru că se instituie o obligaţie pozitivă a statului de a le apăra, precizându-se şi finalitatea unei astfel de

acţiuni, ce nu poate fi decât interesul public: „Garantarea drepturilor omului şi cetăţeanului necesită o forţă publică. Această forţă este, deci, instituită spre binele tuturor şi nu în folosul particular al acelora cărora le este încredinţată”.

Consacrarea şi garantarea drepturilor fundamentale ale omului este o condiţie necesară pentru ca o societate să fie considerată democratică. Art. 16 reprezintă o succintă şi elocventă definiţie a democraţiei şi constituţionalismului: „Orice societate în care garantarea drepturilor nu este asigurată, nici separarea puterilor n-are constituţie”. Prin urmare, este o definiţie materială a constituţiei şi constituţionalismului şi nu una formală. Simpla existenţă a unei legi fundamentale nu este suficientă pentru a realiza o societate democratică. Este nevoie, aşa cum au precizat constituţionaliştii francezi de realitatea consacrării şi garantării acestor drepturi prin conţinutul legii fundamentale, dar şi prin interpretarea şi aplicarea lor.

Tradiţiile democratice ale constituţionalismului românesc din perioada contemporană marchează istoric consacrarea şi garantarea libertăţii de conştiinţă ca drept fundamental. Ne referim în special la dispoziţiile cuprinse în Constituţia României din 1866, care pentru prima dată în ţara noastră oferea o recunoaştere juridică a libertăţii de conştiinţă. Astfel, dispoziţiile art. 21 cuprindeau o formulare de esenţă, prin care libertatea conştiinţei era considerată ca un drept natural: „Libertatea conştiinţei este absolută”. Conţinutul acestui drept fundamental avea în vedere în mod explicit garantarea libertăţii religioase. Mai mult decât atât, religia ortodoxă şi biserica ortodoxă erau consacrate constituţional: „Libertatea tuturor cultelor este garantată, întrucât însă celebraţiunea lor nu aduce atingere ordinii publice sau bunelor moravuri. Religiunea ortodoxă a răsăritului este religiunea dominantă a statului român. Biserica ortodoxă română este neatârnată de orice chiriarhie străină, păstrându-şi însă unitatea ca biserică ecumenică a răsăritului în privinţa dogmelor”. Acestea sunt formulări juridice care exprimă realitatea socială, specificul cultural şi religios al poporului român, fără însă a se îngădui exclusivismul religios şi intoleranţa interconfesională . De altfel, toată istoria poporului român, spiritualitatea sa, tradiţiile culturale afirmă clar şi elocvent toleranţa şi respectul faţă de toate confesiunile religioase. Dispoziţii similare erau cuprinse şi în Constituţia din 1923, care practic relua conţinutul reglementărilor din Constituţia României din 1866.

Meditând la aceste realități istorice şi juridice, ne întrebăm în ce măsură actualele reglementări din documentele interne şi internaţionale privind libertatea de conştiinţă şi de exprimare răspund finalităţii naturale ale acestor drepturi şi exigenţelor valorice, şi nu numai formal juridice, ale societăţilor contemporane, ale tradiţiilor religioase şi culturale ale statelor europene şi, bineînţeles, şi ale României. O astfel de întrebare este legitimă pentru că se poate constata în sfera politică, dar şi juridică, o anumită rezervă sau reţinere în a recunoaşte şi a garanta în mod absolut libertatea de conştiinţă, în raport cu tradiţiile de cultură şi religie ale statelor. Cu titlu de exemplu ne referim la refuzul politicienilor de a consemna în tratatele constitutive ale Uniunii Europene identitatea cultural creştină a ţărilor membre ale acestei organizaţii sau unele decizii ale Curţii Europene a Drepturilor Omului şi ale Curţii Constituţionale care interpretează dispoziţiile normative privind libertatea religioasă aplicate cultului creştin, învăţământului religios sau simbolurilor de credinţă ortodoxe în mod restrictiv sau condiţionat eludând astfel tradiţiile religioase ale poporului român, importanţa religiei, cu deosebire ortodoxă, pentru formarea morală a omului şi mai ales caracterul absolut necondiţionat al libertăţii religioase, singurele limite fiind legate de cerinţele respectării demnităţii omului, a spiritului de toleranţă interconfesional şi a principiilor legii morale unanim acceptate de spiritul comun al bunului simţ.

Realităţi juridice contemporane. Omul, fiind o fiinţă socială, face ca justiţia, inclusiv justiţia constituţională, să se implice inevitabil în manifestările sociale ale acestuia, să garanteze, să explice, să interpreteze şi uneori să constrângă şi să condiţioneze libertăţile fundamentale, inclusiv libertatea de conştiinţă. Este regretabil că în realizarea menirii sale nobile, uneori, justiţia rămâne la precaritatea fenomenală existenţială şi nu consfinţeşte prin hotărârile pronunţate realitatea libertăţii de conştiinţă, aşa cum este fundamentată de gândirea filozofică şi teologică, pe care, în puţine cuvinte, am încercat să o conturăm mai sus. Ne referim la Decizia nr. 669 din 12 noiembrie 2014 a Curţii Constituţionale a României[13], prin care instanţa constituţională a admis excepţia de neconstituţionalitate, constatând că dispoziţiile art. 9, alin. 1 şi alin. 2, teza a II-a şi a III-a din Legea învăţământului nr. 84/1995, precum şi dispoziţiile art. 18, alin. 1 şi alin. 2, teza a II-a şi a III-a din Legea educaţiei naţionale nr. 1/2011, potrivit cărora religia este o disciplină care face parte din trunchiul comun al materiilor pentru învăţământ, sunt neconstituţionale.

Dincolo de orice comentarii, redăm în esenţă, argumentarea instanţei noastre constituţionale pentru a fundamenta această soluţie: „Curtea constată că modul în care legiuitorul, prin textele de lege mai sus menţionate, a reglementat oferta educaţională la disciplina Religie este de natură să afecteze libertatea de conştiinţă. Se apreciază că aceste texte de lege contravin dispoziţiilor art. 29 alin.1 din Constituţie, potrivit cărora individul se bucură de libertatea neîngrădită a gândirii, a conştiinţei şi a credinţei religioase. Se mai reţine că există obligaţie negativă a statului de a nu interveni în formarea sau aderarea la o convingere sau o credinţă religioasă, iar, pe de altă

parte, există şi obligaţia pozitivă, potrivit căreia în măsura în care persoana se manifestă în sensul studierii sau receptării studierii unui anumit cult sau credinţă religioasă, să creeze cadrul legislativ şi instituţional necesar exercitării acestor drepturi. Instanţa constituţională consideră totuşi că în nici un caz o persoană nu poate fi pusă în situaţia de a-şi apăra sau proteja libertatea conştiinţei, pentru că o asemenea abordare „ar contraveni obligaţiei negative a statului, care, în virtutea acestei obligaţii, nu poate impune studierea religiei". În concluzie, în opinia Curţii, este necesar să existe o opţiune clară, precisă din partea elevului sau a ocrotitorului legal pentru studiul religiei.

În opinia noastră, o astfel de argumentare este contrară spiritului reglementărilor cuprinse în normele mai sus menţionate, care în redactarea lor iniţială confereau suficient de multe garanţii privind dreptul la liberă opţiune a elevului sau a părinţilor pentru studiul religiei, chiar dacă această disciplină era inclusă în trunchiul comun al disciplinelor predate în şcolile de stat.

Obligaţia negativă a statului de care face vorbire Curtea Constituţională nu prezintă relevanţă juridică faţă de prioritatea impusă statului de a garanta libertatea de conştiinţă, inclusiv prin formele învăţământului religios inclus în disciplinele de bază din sistemul educaţional. Prin urmare, decizia Curţii Constituţionale reprezintă o diminuare a garanţiilor constituţionale ale libertăţii de conştiinţă, fapt interzis de dispoziţiile art. 152, alin 2, din Constituţie dar şi de jurisprudenţa constantă a Curţii Drepturilor Omului. Totodată, este şi o restrângere nejustificată a acestei libertăţi, prin scăderea gradului de protecţie juridică, fiind în contradicţie în acest fel cu exigenţele principiului proporţionalităţii, aşa cum este el consacrat de art. 53 din Constituţie.

Mai mult decât atât, trebuie să subliniem că, potrivit art. 1, alin.3, din Constituţie, autorităţile statului, inclusiv Curtea Constituţională, sunt obligate să interpreteze şi să aplice legea şi Constituţia, în raport cu tradiţiile democratice ale poporului român. Or, aşa cum am precizat în scurtele consideraţii istorice mai sus expuse, libertatea de conştiinţă, sub forma libertăţii religioase, şi mai mult decât atât consacrarea juridică a ortodoxiei ca religie dominantă în stat, face parte din valorile tradiţionale democratice edificate de-a lungul veacurilor şi reflectate juridic în Constituţiile din 1866 şi 1923.

Ce este şi mai grav este că instanţa constituţională, printr-o altă hotărâre, este vorba de Decizia nr. 306 din 27 martie 2012[14], având acelaşi obiect referitor la critica de constituţionalitate a reglementărilor normative mai sus amintite, autorul excepţiei de neconstituţionalitate fiind aceeaşi persoană, a respins ca neîntemeiată excepţia invocată, motivând în esenţă că este garantat dreptul părinţilor sau a tutorilor de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educaţia copiilor minori a căror răspundere le revine, întrucât, potrivit dispoziţiilor legale menţionate, la solicitarea scrisă a elevului major, respectiv a părinţilor sau a tutorelui legal, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. Prin urmare, Curtea a constatat că nu sunt încălcate dispoziţiile art. 29, alin.1, şi ale art. 32, alin.7, din Constituţie cu privire la garantarea învăţământului religios. Nu este o simplă diferenţă de jurisprudenţă, ci este o contradicţie esenţială, care din punct de vedere logic lipseşte de autenticitate şi valoare şi, am spune noi, de legitimitate Decizia nr. 669/12 noiembrie 2014 a Curţii Constituţionale. Este evident că această ultimă decizie reprezintă o *înfrângere morală a justiţiei constituţionale* care nu a cunoscut sau nu vrea să cunoască realitatea profundă dincolo de fenomenalitatea politică sau socială a conştiinţei şi a libertăţii. Cu toate acestea, înfrângerea morală a justiţiei este o *victorie a libertăţii de conştiinţă,* pentru că o astfel de hotărâre judecătorească a fost, cum spune Mântuitorul, „prilej de mărturisire". În timpul care a trecut, majoritatea elevilor sau a părinţilor au mărturisit libertatea conştiinţei şi credinţa ortodoxă şi au solicitat frecventarea cursurilor de religie; ba mai mult, există şi organizaţii ale părinţilor care susţin o astfel de iniţiativă. Mărturisirea de credinţă şi, implicit, a libertăţii conştiinţei este de fapt confirmarea profunzimii omului ca persoană spirituală liberă ce depăşeşte, prin voinţa sa, graniţele artificiale sau constrângerile impuse uneori vremelnic de hotărârile justiţiei ce rămân într-o fenomenalitate şi aparenţă lipsită de valoare.

1 Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 15.

2 C.G. Jung, *Puterea sufletului. Antologie, psihologia analitică*, Ed. Anima, Bucureşti, 1994, p. 129.

3 *Ibidem,* p.133.

4 Pentru dezvoltări a se vedea Constantin Noica, op. cit., pp. 17-35.

5 Isaia Pustnicul, *Cuvântul IV*, Filocalia, Vol.XII, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2009, p. 60.

6 Părintele profesor Dumitru Stăniloaie, Filocalia, Vol. XII, op. cit. p. 60.

7 *Părintele Arsenie Boca. Mare Îndrumător de suflete din secolul XX*, Ed. Teognost, Cluj Napoca, 2002, p. 67.

8 *Ibidem,* p. 68.

9 Ava Dorotei, *Învăţături*, III, 1, în Filocalia, Vol. X.

10 Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească, în 200 de capete*, 186 şi 198.

11 Preotul profesor Dumitru Stăniloaie*, Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2003, p. 243.

12 Cuvioşii Varsanufie şi Ioan, *Scrisori duhovniceşti*, 763, Filocalia, vol. X.

13 Publicată în M.Of. nr.59 din 23 ianuarie 2015.

14 Publicată în M.Of. nr. 388 din 11iunie2012.

Temerea de multiculturalism

Dr. Mihaela STÃNCIULESCU

Istoria recentã ne-a dovedit cã în spaţiul euro-atlantic s-a încercat construirea unui model în care problema religiei sã nu mai reprezinte un subiect social, în timp ce în Europa de Rãsãrit, precum şi în mai noile sau mai vechile state balcanice fenomenul religios, chiar dacã ţinut sub capac, a înregistrat o continuã recrudescenţã. Afluxul de imigranţi sosiţi la muncã în state precum Franţa, Germania şi Marea Britanie a adus cu el o diversitate de minoritãţi, limbi şi religii diferite cu întregul arsenal de probleme cumulative fundamentale în care religia, importatã ca o componentã a dimensiunii culturale, pare sã aibã un rol primordial. Ceea ce pentru statele balcanice mãcinate de conflictele post-Rãzboi Rece a însemnat edificarea unei societãţi deschise bazatã pe toleranţã şi generozitate politicã, iatã cã, acum, nu pare sã mai fie viabil în trei dintre cele mai importante state ale Uniunii Europene. O societate care începe sã se inflameze pe emotivitãţi de facturã identitar-religioasã nu mai poate funcţiona în sistem deschis chiar dacã Uniunea Europeanã a ţinut permanent cont în funcţionarea sa de existenţa multiculturalismului şi multietnismului paneuropean.

Franţa şi Germania nu sunt pregãtite sã continue construcţia unei convieţuiri în multiculturalism, iar lor li se alãturã Marea Britanie. Toate trei au declarat eşuat proiectul toleranţei în multiculturalitate şi nu se mai aratã dispuse sã continue aplicarea modelului unei construcţii statale multiculturale. Preşedintele Franţei, Nicolas Sarkozy, a declarat în timpul mandatului sãu cã nu-şi „doreşte o societate în care comunitãţile coexistã una alãturi de cealaltã”, în timp ce premierul britanic David Cameron declara, pe 5 februarie 2011, la München, cã „doctrina multiculturalismului de stat care încurajeazã diferitele culturi sã trãiascã separat a eşuat”. Acelaşi lucru l-a declarat, încã din octombrie 2010, Angela Merkel, care anunţa cã „modelul unei Germanii culturale, unde coexistã armonios diferite culturi a eşuat total”.

Pare începutul unei deconstrucţii sau consolidarea celei deja existente pe noi principii? Uniunea Europeanã este o construcţie sedimentatã pe unitatea în diversitate.

Dar dupã declaraţiile celor trei lideri politici, comunitãţile minoritare din aceste state pare cã vor fi nevoite sã accepte renunţarea la propria identitate, prin renunţarea la propria culturã, adicã la limbã, religie, tradiţie, obiceiuri, istorie şi valori ca trãsãturi ale identitãţii şi sã accepte, în timp, asimilarea. „Adevãrul este cã în democraţiile noastre ne preocupãm de cel care vine şi nu ne preocupãm suficient de identitatea ţãrii care îl gãzduieşte”, afirma preşedintele francez Sarkozy într-o intervenţie pe canalul de televiziune TF1 şi a continuat cu un avertisment „compatrioţii noştri musulmani trebuie sã poatã trãi şi practica religia lor ca orice alt compatriot dar nu pot acţiona decât ca un islam al Franţei şi nu ca un islam în Franţa”.

Chiar dacã noţiunea, în ansamblul ei, ar putea sã vizeze toate comunitãţile minoritare din aceste state, referirea se dovedeşte expresã la musulmani şi vine într-un moment de radicalizare a instabilitãţii politice din lumea arabã aflatã într-un proces de reaşezare politicã, dar şi pe fondul accenturãrii extremismului islamic. „Sincer avem nevoie mult mai puţin de aceastã toleranţã pasivã din ultimii ani”, a spus la rândul sãu Cameron. Premierul britanic s-a dovedit mult mai radical în discursul sãu. „Musulmanii britanici trebuie sã adere la valorile principale de libertate şi egalitate (...). Membrii tuturor religiilor trebuie sã se integreze în societatea mai largã şi sã accepte valorile ei fundamentale”. El a avertizat cã „imigranţii trebuie sã vorbeascã limba englezã şi cã toate şcolile predau copiilor elementele unei culturi şi ale unui program comun”. De asemenea, a cerut ca opiniile extremiste sã fie înfruntate activ şi a avertizat cã toate organizaţiile şi grupãrile care nu vor promova valorile britanice nu vor mai primi fonduri de la buget şi nu vor mai putea sã coopereze cu statul.

Angela Merkel s-a limitat la un discurs exclusiv politic şi mai puţin de fond, mesajul chiar dacã neradicalizat, a fost acelaşi, fiind transmis mai mult sub presiunea CDU şi a partenerilor politici. Preşedintele german, Christian Wulff, recunoaştea Islamul ca parte a Germaniei, alãturi de Creştinism şi Iudaism; dar cu toate acestea, lideri politici precum Horst Seehofer de la CSU susţineau cã „imigranţilor din culturi diferite precum Turcia şi ţãrile arabe le este cel mai greu sã se integreze”.

Riscul apariţiei unor conflicte de naturã culturalã în mijlocul unei civilizaţii devine evident în urma abordãrii unor asemenea poziţii. Iatã cã astfel de semnale date dinspre statele cu democraţii bine consolidate ar putea determina ca Uniunea Europeanã, în ansamblul sãu, sã reconsidere problematica etnicã şi religioasã şi sã o abordeze ca pe un fenomen ce necesitã o reconsiderare, deoarece acum pare sã devinã un factor de menţinere a stãrii de tensiune şi chiar de conflict în stat. Modul în care interacţioneazã grupurile etnic- religioase în spaţiul statal, comportamentul acestora pot afecta securitatea naţionalã a statelor membre şi, implicit, pe cea regionalã. Principiile şi valorile fundamentale nu sunt însã nicicum afectate în aceste discursuri şi mãsuri. Ele reprezintã o invitaţie la conduitã democraticã, prin respingerea multiculturalismului, însã cu respectarea limitatã, de aceastã datã, a drepturilor minoritãţilor. Rãmâne de

văzut cum va reacţiona OSCE şi Consiliul Europei, dacă aceste declaraţii vor fi transpuse în acte normative interne şi în ce măsură documentele fundamentale privind drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale, nondiscriminarea, utilizarea limbilor minorităţilor şi educaţia minorităţilor, Convenţia Europeană a Drepturilor Omului şi Libertăţilor Fundamentale, Convenţia Cadru pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale şi Tratatul asupra Uniunii Europene vor suporta în viitor modificări.

De cealaltă parte, spaţiul ex-iugoslav, reconfigurat în noile state care şi-au declarat independenţa la finele secolului trecut, se caracterizează prin multiculturalitate şi multietnie. Precum o oglindă spartă în ale cărei cioburi se multiplică aceeaşi imagine, aceste atribute au fost preluate *tale quale* de la fosta Federaţie de majoritatea tinerelor democraţii balcanice, constituind pentru ele o problematică majoră în plan socio-politic. Caracterul multicultural şi multietnic al statelor balcanice nu reprezintă o noutate apărută în perioada post-Război Rece, ci este o constantă a îndelungatei istorii a regiunii, ce se manifestă acum într-un nou context geo-strategic. Cetăţenii statelor desprinse din fostul spaţiu iugoslav se consideră mult mai apropiaţi de originile lor etnice atunci când îşi definesc noua identitate, motiv pentru care chestiunile de ordin intern şi extern legate de această apartenenţă etnică se află în prim-plan.

Politica pentru minorităţi a statelor balcanice este prezumată a se construi pe caracteristicile a ceea ce se cheamă *societatea deschisă,* în sensul definit de Karl Popper[1], adică o societate caracterizată de raţionalism critic, libertate individuală şi toleranţă. În ansamblul noii arhitecturi regionale, o astfel de societate deschisă se află în plin proces de construcţie, succedând unor implozii multiple şi fiind obligată să se delimiteze prin frontiere schimbătoare şi destul de porozive. Chiar dacă libertăţile individuale au fost definite, de regulă, după încheierea conflictelor, toleranţa în aceste societăţi este încă limitată. Criteriile pe care se fundamentează politica Uniunii Europene faţă de minorităţile ţărilor balcanice sunt diferite de generozitatea societăţilor deschise. De pildă, în perioada conflictelor din zonă, Uniunea Europeană a asigurat persoanelor din spaţiul ex-iugoslav statut de *refugiaţi cu protecţie temporară,* dar sub condiţia de a se reîntoarce în ţară când situaţia permite. Directiva 2004/83/CE a Consiliului European din 29 aprilie 2004 privind acordarea statutului de refugiat preciza condiţiile care trebuie îndeplinite de resortisanţii ţărilor terţe, pentru a putea solicita statutul de refugiat într-un stat membru al Uniunii Europene. Documentul prevede şi pierderea calității de refugiat atunci când circumstanţele în urma cărora această calitate fusese recunoscută au încetat să mai existe[2].

Abordarea Uniunii Europene subliniază realitatea că o societate/regiune inflamată de pasiuni şi bazată pe emotivităţi de ordin identitar nu este pregătită să funcţioneze în sistem deschis, în întreg spaţiul european comunitar, chiar dacă funcţionarea proprie a acestui spaţiu a ţinut seama de existenţa multiculturalismului şi multietnismului paneuropean, fiind concepută în spiritul unităţii în diversitate. Noul aranjament geostrategic din Balcani este caracterizat printr-un *pluralism etnic şi religios* aflat în proces de reaşezare nu numai conceptuală, ci mai ales societală.

Ideea pluralismului a apărut încă din secolul XVII, în urma războaielor religioase şi este legată conceptual de toleranţă[3], pentru că pluralismul presupune toleranţă. Prin pluralism se poate afirma propria valoare, în timp ce prin toleranţă se respectă valorile celorlalţi, deci se afirmă diversitatea. Pluralismul de credinţă în regiunea balcanică post-Război Rece este complementar şi indisolubil legat de multiculturalitatea acestui spaţiu, în care se îmbină trecutul istoric comun. Varietatea, schimbarea, mobilitatea culturilor se cuantifică în criterii de valoare şi se afirmă prin toleranţă, ceea ce conduce la necesitatea de a respecta multiculturalismul din spaţiul balcanic contemporan şi de a stabiliza pacea interculturală. Pluralismul cultural şi etnic s-a repercutat, în toţi aceşti ani, în interesele conflictuale ale uneia sau alteia dintre grupările etnice din fosta Iugoslavie numai atunci când principiile toleranţei au fost puse între paranteze. Conflictele etnic-religioase şi identitare au fost justificate prin nevoia grupurilor minoritare de a-şi revendica drepturile civile în statele nou apărute, deşi “ceea ce trebuie să cerem statului este nu doar protecţia noastră, ci şi a celorlalţi”, spunea Popper[4]. Diferenţierile etnic-religioase au avut multă vreme o geometrie variabilă, întrucât mişcările migraţioniste ale miilor de refugiaţi, victime ale acestor războaie, au condus la schimbarea permanentă a compoziţiei etnic-religioase şi a raporturilor minoritate-majoritate între frontierele noilor state, cu consecinţe transfrontaliere. Situaţia a condus la reconfigurarea continuă a pluralismului etnic, religios şi cultural şi la nevoia unei recunoaşteri reciproce pentru a stabiliza regiunea. Premisa stabilizării a fost, în toate cazurile, absenţa revendicărilor alternative cu infuzii de superioritate şi de ignorare vecină cu exclusivismul radical. Identitatea are nevoie de respect şi recunoaştere reciprocă, iar multiculturalismul nu poate fi secesionist, ci, dimpotrivă, un contributor important la realizarea oricărui proiect comun.

Politicul a influenţat puternic comportamentul tolerant şi deschis pluralismului al cetăţenilor, deoarece a vizat dezvoltarea conştiinţei şi a activismului în rândul comunităţilor etnice şi religioase, mai ales pe fondul apariţiei şi dezvoltării pluralismului democratic. În sens invers, interesele etnice au crescut în intensitate, afectând serios, la rândul lor, politicile pe

toate planurile. Grupurile etnice şi comunităţile naţionale din Balcani sunt asemănătoare după criteriul identitar, de limbă şi istorie comună şi de trăsături culturale comune. Identitatea etnică şi naţională sunt dobândite şi au caracteristici diferite. Cea dintâi este folosită ca instrument politic în obţinerea dreptului la autodeterminare, se regăseşte şi într-un anumit context cultural şi are caracteristici extrateritoriale. Comunităţile naţionale, în schimb, sunt teritorializate şi îşi revendică o patrie care, în cazul noilor structuri statale ale spaţiului balcanic post-Război Rece, şi-a menţinut, în linii mari, teritoriul şi a fost recunoscută internaţional. În interiorul acestor comunităţi regăsim grupurile multietnice, distincte, cu un statut special de constituenţi ai diversităţii culturale.

Grupurile multietnice sunt un rezultat al fenomenului imigraţionist, în timp ce comunităţile naţionale sunt doar rezultatul schimbării frontierelor. De regulă, destrămările statale petrecute de-a lungul istoriei (destrămarea Imperiului Austro-Ungar, a Imperiului Otoman sau, de dată recentă, disoluţia Iugoslaviei) au condus la formarea comunităţilor minoritare naţionale în cadrul noilor entităţi politice şi au contribuit la formarea unui spaţiu multietnic eterogen. În Balcani, comunităţile multietnice minoritare trăiesc fie de-a lungul graniţei unui stat în care majoritatea naţională este conducătoare, fie în interiorul statului, grupate şi înconjurate de majoritari, fie risipite eterogen printre majoritari. Experienţa conflictelor post-Război Rece din fostul spaţiu iugoslav ne demonstrează faptul că acolo unde minoritatea etnică a fost omogenă şi grupată s-a ajuns până la revendicarea autoguvernării locale, în timp ce minorităţile risipite pe cuprinsul unui teritoriu şi-au exprimat mai mult revendicări legate de autonomia culturală şi prezenţa în actul de decizie administrativ-guvernamentală. Acolo unde grupul minoritar etnic trăieşte la frontiera cu statul în care aceeaşi etnie reprezintă majoritatea constituită în comunitate naţională, deja se revendică dreptul la autonomie, autodeterminare şi chiar independenţă. Concludent pentru această situaţie este cazul provinciei Kosovo şi minoritatea musulmană din spaţiul fostei Iugoslavii. Totuşi, presiunile cele mai mari exercitate de grupurile etnice asupra majorităţii care are puterea de decizie politică se referă la folosirea limbii materne ca mijloc de comunicare cu autorităţile majoritare şi de predare în şcolile unde învaţă etnicii minoritari, precum şi la acordarea dreptului de a participa la actul de decizie politică. Republica Macedonia, în urma încheierii Acordului de la Ohrid, reprezintă un exemplu de reconciliere multietnică din această perspectivă.

Evenimentele politice petrecute în ultimii ani confirmă faptul că în compozitul multietnic şi multicultural balcanic cel mai bine se face auzită vocea grupului etnic albanez de religie musulmană, deşi fiecare grupare etnică le consideră pe celelalte ca fiind mai arogante. Componenţa etnic-religioasă nu corespunde graniţelor oficiale, fapt ce favorizează apariţia şi proliferarea fenomenelor de intoleranţă, şovinism şi xenofobie, într-un spaţiu transnaţional ce cuprinde nord-estul Greciei (Tracia occidentală) – unde trăiesc un număr important de etnici musulmani; nord-vestul Macedoniei şi Greciei, Kosovo, sud-estul Serbiei şi sudul Muntenegrului – unde majoritatea populaţiei este de etnie albaneză; Bosnia –Herţegovina, unde persistă riscul radicalizării opţiunilor islamice ale comunităţii musulmane. Dimensiunea întregului ansamblu de conflicte regionale se reflectă în gradul ridicat de complexitate şi influenţează priorităţile în actul de decizie politică. Pentru statele balcanice formate ulterior dizolvării Iugoslaviei, politica naţională întâmpină obstacole şi rezistenţă din partea grupurilor etnice, dar este şi puternic influenţată de acestea pe fondul pluralismului şi multiculturalismului asimilat. În acest spaţiu, nu se poate vorbi despre interes naţional, fără să fie afectat interesul unuia sau altuia dintre grupurile etnice. În plus, este dificil să te afli în „apărarea" unuia, fără să-l discriminezi pe celălalt.

1 Sir Karl Raimund Popper (1902-1994) este considerat unul din cei mai mari filozofi ai ştiinţei sec. XX, susţinător al ideii unei societăţi deschise şi fondatorul raţionalismului critic împotriva determinismului istoric.

2 Principalii promotori ai politicilor în domeniul minorităţilor etnice din Europa Centrală şi de Est, în perioada post-Război Rece, sunt OSCE (Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa) şi Consiliul Europei. În acest scop, a fost creată instituţia Înaltului Comisar pentru Minorităţi Naţionale. Cele mai importante documente prin care este reglementată protecţia minorităţilor sunt: Actul final de la Helsinki (1975) – prin care drepturile omului devin subiect legitim şi o preocupare a tuturor statelor membre ale OSCE; Documentul Conferinţei de la Copenhaga asupra dimensiunii umanitare a OSCE, care cuprinde un set de norme privind drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale, non-discriminarea, utilizarea limbilor minorităţilor şi educaţia minorităţilor; Convenţia Europeană a Drepturilor Omului şi Libertăţilor Fundamentale (1950), Carta Europeană a Limbilor Minoritare şi Regionale (1992), la care a fost adăugată Recomandarea 1201 cu protocolul adiţional intrată în vigoare în 1998; Convenţia Cadru pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale (1994); Tratatul asupra Uniunii Europene, art. 13.

3 Vezi *"Arepagitica"* de Milton (1644), *"Epistola de toletantia"* de Locke (1689) sau "*Traité sur la tolerance"* de Voltaire (1763)

4 Karl Popper, *The Open Society and its enemies,* vol. II, (Ed Routledge, Taylor and Francis Group, 1971), pp.108-109.

Învățământul din Pitești în perioada interbelică (1918-1939)

prof. drd. Constantin VĂRĂȘCANU

Corpul profesoral piteștean în perioada interbelică: statut profesional și social, norme didactice și salarizare. În perioada interbelică, posibilitățile financiare ale unor școli din Pitești fiind reduse, conducerile instituțiilor de învățământ înaintau adrese către Ministerul Instrucțiunii Publice pentru a finanța plata salariilor unor angajați. O astfel de situație s-a înregistrat la Școala de Arte și Meserii din Pitești când, pe data de 2 martie 1934, directorul ruga ministerul de resort să suporte salariile maeștrilor Haralambie Florescu și Stan Ioniță, deoarece ”fondurile Comitetului nu pot suporta aceste salarii fără să se resimtă însuși mersul școlii...”[1]. La 24 octombrie 1934, Comitetul Școlar al instituției de învățământ informa Ministerul Instrucțiunii Publice asupra faptului că se află în imposibilitatea de a plăti personalul didactic pentru clasa a III-a divizionară, nou înființată, în anul 1934, la școlile de profil, prin Ordinul Ministerului, Direcția Învățământului Profesional. Situații similare se înregistrau și în ceea ce privește unele ore de religie și limba română, precum și cu un post administrativ și unul servitor[2]. În finalul procesului verbal, Comitetul Școlar ce îl avea ca președinte pe preotul I. Postelnicescu mai preciza că ”veniturile acestui Comitet sunt foarte reduse, deoarece la această școală clasele sunt cu copii de oameni sărmani, mulți având drept legal de scutiri de taxe”[3].

În anul 1934, un secretar de școală cu o vechime de 25 de ani ca funcționar de stat era remunerat cu un salariu de 3.650 de lei brut, din care, în urma reținerilor de asigurări și impozite, rezulta un salariu de 3.554 de lei net. La 1 ianuarie 1934, Ioan Milici, maestru lăcătuș la Școala de Arte și Meserii din Pitești, avea un salariu de bază de 1.000 de lei[4].

În cazul orelor predate, acestea erau de două tipuri: bugetare și extrabugetare[5]. În cadrul școlilor din Pitești, au fost încadrați și profesori suplinitori care au predat ore la materii diferite. Mihail Nanu, profesor licențiat în litere și filosofie[6], a predat 15 ore de istorie în perioada 1 septembrie 1927-31 august 1928, în cadrul Școlii Normale de Băieți din Pitești[7]; în timp ce în intervalul 1 septembrie 1928-31 august 1929 a predat 20 de ore de limba română în cadrul Școlii Comerciale de tip ”E” din Pitești[8]. Profira Mihalache, maestră titulară de croitorie la cursul preparator în cadrul Școlii profesionale de fete din Pitești, beneficia de gradație în anul 1934[9].

În conformitate cu legislația în vigoare, directoarea Smaranda Bekiș ținea o evidență lunară asupra frecvenței profesorilor la ore, consemnând numărul absențelor motivate și nemotivate (anexa 1[10]). Statistica pe lunile decembrie 1921 și ianuarie 1922 cuprindea și justificările pentru care profesorii nu se prezentaseră la școală, dintre care menționăm: „afaceri familiale”, „bolnavă”, „concediu petru căsătorie”. În cazul în care orele nu erau suplinite de alți colegi, se reținea din salariu valoarea orelor neefectuate[11].

Începând cu statul de plată al lunii aprilie 1922, figurează ca profesor la Școala Secundară de Fete Pitești și Angela Petrescu, profesoară la disciplina Gospodărie, având o normă de 7 ore pe săptămână[12]. Într-o adresă datată 29 iunie 1922 și înaintată Ministerului Instrucțiunii și Cultelor de către Comitetul Școlar al Școlii Secundare de Fete Pitești, se solicita amânarea prezentării gestiunii financiare a școlii până în luna septembrie a aceluiași an. Până în luna respectivă, când se împlineau 12 luni de existență a instituției de învățământ (deschisă la 18 septembrie 1912), gestiunea financiară putea fi supusă aprobării adunării generale. În finalul adresei, se precizau și alte motive bine întemeiate ale întârzierii: ”Suntem în primul an de existență și a trebuit să întâmpinăm multe dificultăți, dar ținem să ni se verifice activitatea în toate direcțiile pentru a corespunde menirii mari ce are școala noastră”[13].

În anul școlar 1922-1923, Școala Secundară de Fete gradul II din Pitești a funcționat cu un număr de șase clase: 4 clase la cursul inferior și 2 clase la cursul superior. O parte dintre cadrele didactice au provenit de la Liceul de Băieți (5 profesori), Școala Normală de Fete și Școala Profesională. Având în vedere că în anul școlar 1923-1924 școala urma să aibă și clasa a VII-a, suma de 144.000 de lei prevăzută în bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice pentru plata cadrelor didactice se dovedea insuficientă (anexa 2[14]). În consecință, în luna iulie a anului 1923, conducerea instituției de învățământ solicita ministerului de resort suplimentarea bugetului[15]. Din documentele de arhivă, rezultă faptul că problemele financiare legate de acoperirea salariilor au continuat să existe, în luna septembrie, conducerea școlii adresând următoarea notă Inspectoratului Școlar din Pitești: ”Domnule Inspector, Am onoare a vă aduce la cunoștință că administrația financiară refuză să ne achite salariile pe luna septembrie a.c., fiindcă pe lunile aprilie și mai ne-a achitat pe bază de state, fără ordonanță (...). Vă rog, a interveni, să ni se trimită aceste ordonanțe”[16].

Buna administrare a școlii pe parcursul anului școlar 1921-1922 a condus însă la un excedent bugetar mai mare decât cel prevăzut în proiectul de buget inițial (anexa 3[17]). A fost vorba de suma de 41.964,15 lei, fapt datorat în primul rând obținerii unor donații și venituri neprevăzute[18].

Așa se face că pe data de 1 octombrie 1922, în urma verificării documentelor contabile ale Școlii Secundare de Fete Pitești, cenzorii Comitetului Școlar au constatat că veniturile totale ale instituției în perioada 1921-1922 s-au ridicat la suma de 183.221, iar cheltuielile la suma de 141.256,85 lei[19] (anexa 4[20]).

Remunerația dascălilor varia de la suma de 94 de lei până la cea de 1.419 lei, criteriul principal fiind numărul de ore pe care fiecare cadru didactic îl avea în școală. Directoarea Bekiș Popovici, pe lângă suma de 357 de lei primită pentru munca la catedră în calitate de profesor de limba franceză, încasa și suma de 1.034 de lei pentru activitatea de administrare a instituției de învățământ. Profesorii primeau un ”spor de scumpete” (300 de lei), iar cei ce locuiau cu chirie primeau o a numită sumă de bani ce varia ca valoare (51 lei, 154 lei, 63 lei). Salariile întregului personal didactic și administrativ al școlii se ridicau la suma de 7.973 lei[21].

În luna septembrie a anului 1922, comparativ cu luna februarie a aceluiași an, în statele de plată ale Școlii Secundare de Fete Pitești, numărul de crade didactice a crescut de la 11 la 20. Numele noi de profesori sunt următoarele: Preotul Postelnicescu- Limba Română; G. Buzescu- Germană; St. Tatomirescu- Limba Română; Zamfira Stamatescu- Științe Naturale; Constanța Sevastos, D. Ghimpa- Științe Fizico-Chimice; Fr. Cheresteni-Fizică; Niculina Ionescu- Muzică; Lucia Rădulescu- Lucru; E. Arsenescu- Lucru; Maria Gheorghiu- Lucru; Maria Alexandru- Desen și Caligrafie; Elena Vintilescu- Gospodărie[22]. Pe fondul crizei economice, de la data de 1 ianuarie 1931, a fost aplicată legea privind încetarea plății gradației către cadrele didactice[23] (anexa 5[24]).

Examenul de Bacalaureat și de absolvire a cursului superior al liceului: organizare și rezultate. Nivelul de pregătire a elevilor în perioada interbelică poate fi urmărit și prin analizarea rezultatelor înregistrate la examenele de Bacalaureat. Spre exemplu, în sesiunea iunie 1934, la Comisia de Bacalaureat nr. 23, organizată în cadrul Liceului de Băieți „I. C. Brătianu” din Pitești, s-au înscris 79 de candidați, dintre care s-au prezentat 72 la lucrările scrise. După probele scrise, au fost declarați admiși 59 de candidați (9 vechi și 50 din anul respectiv). În urma examinării orale, au fost declarați admiși 34 de candidați (2 vechi și 32 din anul respectiv)[25] (anexa 6[26]).

Taxa de susținere a examenului de Bacalaureat era de 1.200 de lei pentru fiecare elev, însă unii candidați au beneficiat de o reducere a taxei, în timp ce alții au primit scutire integrală de la plata acesteia. Suma totală încasată de la candidații înscriși la Comisia nr. 23 din Pitești s-a ridicat la 66.000 de lei[27]. Profesorii care au făcut parte din Comisia nr. 23 de organizare a examenului de Bacalaureat în cadrul Liceului „I. C. Brătianu” au fost remunerați astfel: St. Minovici, profesor univeristar și președintele comisiei și profesor examinator la Științe Fizico-Chimice: 9.620 de lei; D. Sălcianu - Limba Română: 7.204 lei; A. Holban - Limba Franceză: 6.524 lei; Al. Bogdan - Filosofie: 6.524 lei; Aristide Popovici - Istorie: 6.604 lei; T. Biju - Geografie: 6.524 lei; Al. Stancu- Matematică: 6.604 lei; P. Drăgoiescu- Latină: 6.524 lei; I. Marinescu- secretar: 3.279 lei[28].

Proba scrisă la Limba Română a fost susținută pe data de 25 iunie 1934, candidații au fost introduși în trei săli ale Liceului „I.C. Brătianu”, fiecare în câte o bancă. Subiectele au fost scrise pe tablă, elevii putând opta pentru un subiect din următoarele trei: 1. Conștiința națională în literatura noastră veche; 2. Trecutul ca izvor de inspirație în literatura română modernă; 3. De la comedia lui Alecsandri la comedia lui Caragiale. Candidații au fost supravegheați de membrii comisiei și inspectați de președintele acesteia[29]. Proba de limba franceză sau germană, la alegere, s-a susținut pe data de 26 iunie 1934. Profesorii din comisie au elaborat mai multe subiecte, dintre care s-au ales doar două pentru fiecare limbă modernă în parte. Subiectele au constat din câte două texte la prima vedere pe care elevii trebuiau să le traducă fie în franceză, fie în germană, în funcție de opțiunea fiecăruia[30]. La proba de Limba Latină, subiectul a cuprins un text de 8 rânduri din lucrarea „De bello galico”, cartea a VII-a, capitolul LIX. La disciplina Matematică, candidaților li s-a oferit posibilitatea de a trage la sorți din mai multe subiecte. Subiectul extras a constat dintr-o problemă de geometrie cu trei cerințe. Ca și la probele anterioare, subiectele au fost scrise pe tablă, iar candidații supravegheați de membrii comisiei[31]. Susținerea probei orale a început în după amiaza zilei de 29 iunie[32].

Cea de-a doua sesiune a examenului de Bacalaureat din anul 1934 s-a susținut în luna septembrie. În cadrului liceului „I.C. Brătianu” s-a format Comisia de Bacalaureat nr. 15, prezidată, ca și în sesiunea din iunie, de profesorul universitar St. Minovici, examinator la disciplina de Științe Fizico-Chimice[33]. La sesiunea din toamnă s-au înscris 80 de candidați, proveniți de la Liceul de Băieți din Câmpulung Muscel, Liceul de Fete din Câmpulung Muscel, Liceul de Băieți „I.C. Brătianu” din Pitești, Liceul de Fete din Pitești. Taxa de susținere a

examenului a rămas aceeași ca în sesiunea din vară, 1.200 de lei[34]. Majoritatea notelor obținute de către candidați au fost de 5,6 și 7; rezultatele de 8,9 și 10 fiind foarte puține[35]. În numeroase cazuri, părinții adresau cereri către Ministerul Instrucțiunii pentru a obține dispense de vârstă pentru fiicele lor care doreau să se înscrie la unele instituții de învățământ din Pitești. Pe data de 19 iulie 1924, Maria Popescu, din comuna Lăuntele de Jos, județul Argeș, mama elevei Luca Elena, absolventă a 4 clase primare la o școală generală din orașul Drăgășani, solicita „dispensa cerută de lege”, deoarece fiica sa nu împlinea la 1 septembrie 1924 decât vârsta de 12 ani, 3 luni și 15 zile. În rezoluția pusă de minister pe solicitarea respectivă s-a decis: „la latitudinea Comisiei, dacă copila este bine dezvoltată”[36]. De asemenea, Eugenia Bădulescu din comuna Popești-Palanga, județul Teleorman, solicita Ministerului Instrucției o dispensă de vârstă de 1 an și patru luni pentru fiica sa Bădulescu Teodora, născută pe data de 13 ianuarie 1913. Dispensa de vârstă îi era necesară elevei pentru a se înscrie la concursul de admitere la Școala Normală de Fete din Pitești pentru anul școlar 1924-1925[37].

În luna iunie a anului 1922, în cadrul Liceului de Băieți „I. C. Brătianu” din Pitești, s-a susținut examenul pentru absolvirea cursului superior și al celui inferior al liceului. Comisiile au avut ca președinte pe profesorul N. Brânzeu, respectiv M.D. Preoțescu. Examenele pentru absolvirea cursului superior al liceului au fost susținute de 32 de elevi la următoarele disciline: Științe Fizico-Chimice, Limba Franceză sau Germană (21 iunie), Limba Română, Matematică și Limba Latină (22 iunie) și Disertația (23 iunie). Evaluarea lucrărilor candidaților s-a realizat de către comisii prin utilizarea calificativelor: insuficient (ins.), rău, suficient (s.), bine (b.), foarte bine (f.b.)[38].

Examenele pentru absolvirea cursului inferior al liceului au fost susținute pe datele de 21 și 22 iunie de către două serii de elevi: A și B. Din seria A au făcut parte 36 de elevi, în timp ce din seria B, 32 de elevi. Probele de examen au fost următoarele: Limba Română, Franceză, Matematică și Proba orală. Ca și în cazul examenului de absolvire a ciclului superior, elevii din ciclul inferior au fost evaluați, primind calificative. De mețíonat faptul că niciun elev nu a primit calificativul „rău”, doar doi candidați, unul din seria A, iar celălalt din seria B, au obținut un singur calificat de „insuficient” la proba de Matematică.

Pe data de 21 iunie, la disciplina Matematică, problema a avut următorul enunț: „un con circular drept are înălțimea de 60 de cm, iar baza de 25 cm. Să se calculeze: I. Suprafața laterală; II. Suprafața schemei făcută printr-un plan paralel cu baza la distanța de 12 cm de la vârf; III. Suprafața laterală a trunchiului de con rezultat”. La Limba Franceză, subiectul a constat din traducerea în limba română a 20 de rânduri din lecția „La Histoire de la Guerre 1914-1918”. Pe data de 22 iunie s-a susținut examenul oral de absolvire a ciclului inferior al liceului, la acesta participând un număr de 34 de elevi[39]. Regulamentele școlare în vigoare prevedeau ca în cazul în care un elev obținea doar la una dintre discipline calificativul „insuficient”, acesta primea dreptul să susțină din nou examenul în sesiunea din septembrie[40]. Precizăm faptul că și în sesiunea susținută în septembrie 1922 pentru absolvirea ciclului inferior al Liceului „I.C. Brătianu”, seriile A și B, au existat cazuri de elevi care nu au reșit să promoveze, unii dintre aceștia primind calificative de „insuficient” sau chiar „rău”[41]. În ceea ce privește clasele particulare din cadrul Liceului „I.C. Brătianu”, din anul școlar 1921-1922, documentele de arhivă ne oferă date relativ generoase referitoare la rezultatele școlare la diferite materii. Din consultarea cataloagelor, rezultă faptul că majoritatea notelor era de 5,6,7; foarte rar 8,9 și 10[42].

Pentru a se putea înscrie la universități, absolvenții liceelor aveau obligația de a promova examenul de bacalaureat susținut în fața unei comisii formate din 8 membri, având în frunte un profesor conferențiar universitar, ori un fost inspector general al învățământului secundar. Examenul consta din probe scrise (eliminatorii) și orale. Cele scrise se susțineau la limba și literatura română, limba franceză și la limba latină sau matematici (în funcție de profilul urmat de elev pe clasa a VIII-a). Probele orale cuprindeau: limba și literatura română; istoria românilor cu instrucția civică; geografia României; filosofia, psihologia sau logica; limba și literatura franceză; latina sau matematicile (în funcție de profil); una dintre cele două materii desemnate de minister: științele naturale sau cele fizico-chimice[43]. Despre rigoarea și seriozitatea examenului de bacalaureat ne vorbesc datele privind gradul de promovabilitate, care nu lasă nicio urmă de echivoc: 1934= 46,11%; 1935=31,72%; 1936=51,14;1937-47,21%[44].

În luna iulie 1941, Ion E. Alexandrescu, învățător gradul I, licențiat în litere și filosofie, încadrat la Școala Primară de Băieți nr. 1 Pitești, solicita numirea în postul de inspector școlar al județului Argeș. Din ordinul Direcției Învățământului Primar- Normal a Ministerului Instrucției, Educației, Culturii și Artelor[45], cercetând „discret” situația învățătorului menționat, inspectorul Ion Nicolaescu constata faptul că acesta era „unul dintre cei mai buni învățători ai județului”. Fiind un „om muncitor, serios și preocupat numai de bunul mers al școalei”, inspectorul general îl recomanda pentru ocuparea unuia dintre posturile de inspectori ai județului Argeș[46].

Prin nota din 12 august 1941 adresată de Inspectoratul Regiunii V Școlară Craiova, Ministerului Instrucțiunii, se făceau aprecieri cu privire la activitatea lui Petre Dumitrescu, inspectorul școlar al județului Argeș, și Gheorghe Florescu, subinspector. În document se aprecia că: „Amândoi au reușit la examenul din 1938 pentru organe de control. În urma informațiilor culese și a constatărilor personale, ne-am format convingerea că activitatea ce desfășoară sus numiții este pe linia cerută de bunul mers al învățământului și, până acum, n-am observat lipsă de obiectivitate în aprecierile și propunerile ce au făcut. S-au străduit și au reușit să înlăture toate motivele care au contribuit în trecut ca sentimentul de solidaritate profesională să cedeze foarte mult în acest județ ambițiilor personale.”. În continuarea documentului se considera că în interesul învățământului domnul Petre Dumitrescu trebuia menținut în funcția de inspector județean. În cele din urmă, la propunerile Inspectoratului Regiunii V Școlară Craiova, Ministerul Instrucțiunii a revocat din funcții doi subinspectori școlari: Petre F. Ionescu, subinspector la Plasa Argeș, și N. Petcu, subinspector la Plasa Oltul[47].

Activitățile extrașcolare. Ziua Unirii Principatelor Române (24 ianuarie) era marcată în școlile din orașul Pitești prin diferite manifestări. Spre exemplu, data de 24 ianuarie a anului 1923 a fost sărbătorită în orașul Pitești printr-un „te deum” la care au participat reprezentanții autorităților civile și militare locale, în timp ce școlile au organizat un program artistic comun în sala Teatrului Comunal Local[48]. Unele instituții de învățământ urmăreau ca prin organizarea unor activități extrașcolare să obțină fonduri suplimentare. În data de 24 aprilie 1923, Școala Normală de Băieți din Pitești solicita Ministerului Instrucțiunii punerea la dispoziție a sălilor unor școli din județul Argeș pentru a se organiza aici programe artistice ce cuprindeau și dansuri naționale, la care urmau să participe și sătenii. Satele unde urmau să aibă loc manifestările respective erau Găvana, Bascov, Zărnești, Prundu, Hârsești, Mușetești. Directorul Școlii Normale de Băieți din Pitești se angaja să nu aducă nicio stricăciune mobiliereului și imobilelor puse la dispoziție în satele mai sus menționate. În luna mai a anului 1923, organizarea programului artistic a primit un răspuns favorabil din partea ministerului[49]. În același an, Școala Normală de Învățători „Alexandru Odobescu” din Pitești a organizat patru manifestări artistico-culturale în satele județului Argeș. Conform aprecierilor directorului școlii, „serbările au fost o ocaziune fericită pentru afirmarea școlii ca adevărată instituție educativă și pentru sporirea acelui contact social de care elevii au atâta trebuință”. Rezultatele financiare ale acțiunilor nu le-au egalat însă pe cele educative căci, în finalul inștiințării către minister, directorul școlii mărturisea că „veniturile rezultate din aceste serbări nu au fost la înălțimea așteptărilor...”[50].

Tabel cu salariile personalului didactic și administrativ al Școlii Secundare de Fete gradul II, Pitești- februarie 1922

Anexa 1

	Numele și prenumele		Număr de ore săptămânal	Salariul net
	Cadre didactice	**Disciplina**		
1	preot I. Popescu	Religie	3	287
2	Victor Vestemian	Germană	4	1.000
3	Margareta Bănescu	Limba Română	2	199
4	Ortansa Iorgulescu	Științele Naturii și Geografie	6	478
5	Smaranda Bekiș	Franceză	7	357
6	Victoria Georgescu	Română, Geografie și Istorie	16	1.419
7	Lucia Stănescu	Muzică	6	639
8	M. Gheorghe Gheorghiu	Lucru	2	94
9	Niculae Brânzeu	Latină	2	500
10	Ion Gavriliu	Științe Fizico-Chimice	2	376
11	Valeria Comănescu	Gimnastică	6	372
	Personal administrativ	**Funcția**		
1	Smaranda Bekiș	Directoare		1.034
2	Ioana (indescifrabil-n.a.)	Secretară		782
3	I. Ghenea	Servitoare		400

Statul de plată al Școlii Secundare de Fete gradul II din Pitești pe luna mai a anului 1923

Anexa 2

	Nume și prenume cadrelor didactice	Catedra	Ore de plată	Suma rămasă de plată
1	P. Vintilescu	Religie	7	804
2	C. Dinu	Română	16	2039
3	V. Vestemian	Germană	4	886
4	I.Buzescu	Germană	7	804
5	V. Georgescu	Istorie și Geografie	23	2213
6	Fr. Cheresteni	Fizică	2	229
7	C. Sevastos	Matematică	10	1149
8	Smaranda Bekiș	Franceză	10	907
9	Niculae Brânzeu	Latină	4	886
10	I. Gavriliu	Științe Fizico-Chimice	5	969
11	D. Ghimpa	Științe Fizico-Chimice	2	447
12	N. Ionescu	Muzică	9	645
13	(indescifrabil n.a.) Rădulescu	Lucru	2	91
14	M. Gheorghe Gheorghiu	Lucru	6	275
15	E. Arsenescu	Lucru	2	91
16	M. Alexandru	Desen și Caligrafie	11	504
17	V. Comânescu	Gimnastică	10	570
18	E. Vintilescu	Gospodarie	6	1066
19	(indescifrabil) Vasiliu	Științe Naturale	1	74
	Personal administrativ			
1	Smaranda Dr. Bekiș	Directoare		605
2	A. Dumitrescu	Secretară și sup. de ore		1700
3	M. Iosif	Servitoare		700
	TOTAL			17.654

Proiectul de buget al Școlii Secundare de Fete Pitești pe anul școlar 1921-1922 votat de Comitetul Școlar la data de 10 octombrie 1921

Anexa 3

Venituri	Suma	Cheltuieli	Suma	Modificările ce s-au impus în cursul anului-cheltuieli
Taxe de frecventare	6.820	Plata cadrelor didactice și a personalului admnistrativ	93.618	Modificat prin schimbarea de profesori cu diferența de 2.940. **TOTAL: 96.558**
Taxe de cursuri	128.100	Încălzit și iluminat	10.800	
Cotizațiile părinților	12.200	Mobilier și material didactic	10.000	
TOTAL	**147.120**	Reparații	6.000	
		Cheltuieli de cancelarie	2.500	Modificat cu diferența de lei 2.092,95 **TOTAL: 4.592,95**
		Fond de deschidere de credite	10.000	
		TOTAL	**132.918**	

Veniturile și cheltuielile Școlii Secundare de Fete Pitești pe anul școlar 1921-1922

Anexa 4

Venituri	Suma	Cheltuieli	Suma	Modificările ce s-au impus în cursul anului-cheltuieli
Taxe de frecventare	6.820	Plata cadrelor didactice și a personalului admnistrativ	93.618	Modificat prin schimbarea de profesori cu diferența de 2.940. **TOTAL: 96.558**
Taxe de cursuri	128.100	Încălzit și iluminat	10.800	
Cotizațiile părinților	12.200	Mobilier și material didactic	10.000	
TOTAL	**147.120**	Reparații	6.000	
		Cheltuieli de cancelarie	2.500	Modificat cu diferența de lei 2.092,95 **TOTAL: 4.592,95**
		Fond de deschidere de credite	10.000	
		TOTAL	**132.918**	

Ștatul de Plată al Școlii de Comerț din Pitești pe luna februarie a anului 1923

Anexa 5

	Numele și prenumele cadrului didactic	Catedra	Numărul orelor pe săptămână	Suma rămasă de plată
1	Gheorghe Cica	Aritmetică	21	3.225,30
2	G.C. Manolescu (suplinit de -indescifrabil, n.a.-)	Contabilitate	14	
3	I.Radovic	Română	7	300
4	N.D. Chiriac	Română	9	2.298
5	I.Gheorghiu	Product.	7	1.379,90
6	V. Lupescu	Istorie	4	1.218
7	Ion Baiulescu	Geografie	6	1.584,60
8	D. Ionescu	Caligrafie	8	3.200
	Personal administrativ			
1	V. Lupescu	Director		1.369,60
2	A.Dobrescu	Secretar		1.179,50
3	E. Negrea	Servitor		693
4	Pr. Nicolae	Servitor		693
	TOTAL			13.967,40

Tabel cu rezultatele la examenul de Bacalaureat - Sesiunea iunie 1934 - Comisia nr. 23 Pitești

Anexa 6

Denumirea școlii	Candidați vechi	Candidați noi	Total	Reușiți Candidați vechi	Reușiți Candidați noi	Total elevi admiși
Liceul Roșiorii de Vede	3	10	13	1	4	5
Liceul de Fete Pitești	3	18	21	1	10	11
Liceul de Băieți Pitești	6	29	35	-	18	18
Înscriși prin Inspectorat	3	-	3	-	-	

[1] Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita A.N.I.C.), dosar 677/1934, f. 144.
[2] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 677/1934, f. 218.
[3] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 677/1934, f. 218, verso.
[4] *Ibidem,* f. 136.
[5] *Ibidem,* f. 154.
[6] *Ibidem,* f. 157.
[7] *Ibidem,* f. 155.
[8] *Ibidem,* f. 156.
[9] *Ibidem,* f. 130-131.
[10] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 22/1922, f. 7.
[11] *Ibidem,* f. 8.
[12] *Ibidem,* f. 45.
[13] *Ibidem,* f. 79.
[14] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 604/1923, f. 109-110.
[15] *Ibidem,* f.n.
[16] *Ibidem,* f. 120.
[17] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar22/1922, f.n.
[18] *Ibidem,* f. 93
[19] *Ibidem,* f. 91.
[20] *Ibidem,* f. 93.
[21] *Ibidem,* f. 7.
[22] *Ibidem,* f. 98.
[23] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 677/1934, f.n.
[24] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 604/1923, f. 270-271.
[25] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 420/1934, f. 1.
[26] *Ibidem,* f. 15-16.
[27] *Ibidem,* f.1.
[28] *Ibidem,* f. 18-19.
[29] *Ibidem,* f. 21.
[30] *Ibidem,* f.22.
[31] *Ibidem,* f. 23.
[32] *Ibidem,* f.24.
[33] *Ibidem,* f. 15 și *passim.*
[34] *Ibidem,* f. 8,12.
[35] *Ibidem,* f. 8-12.
[36] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 192/1924, f. 5.
[37] *Ibidem,* f. 13.
[38] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 537/1922, f. 242-243.
[39] *Ibidem,* f. 244-248.
[40] *Ibidem,* f. 253.
[41] *Ibidem,* f. 256-260.
[42] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 791/1922, f. 14-20.
[43] Aurelian Chistol, *op. cit.,* pp. 315-316.
[44] *Ibidem.*
[45] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 33/1941, f. 259.
[46] *Ibidem,* f. 258.
[47] *Ibidem,* f. 269.
[48] A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 236/1923, f. 2.
[49] *Ibidem,* f. 3.
[50] *Ibidem,* f. 7.

Începutul regimului comunist. Represiune și rezistență în învățământul românesc

prof. Ion. I. ȘTEFAN

La 6 martie 1945, A. I. Vîșinski, emisarul Moscovei, a impus cu forța guvernul condus de dr. Petru Groza. Principalele puncte ale programului de guvernare urmăreau executarea planurilor Moscovei. Emigrația românească, printr-un memorandum din martie 1945 prezentat guvernului american și englez, susținea pe bună dreptate că:,,guvernul Groza […] este mai bine zis un guvern Vîșinski. Pentru moment România a pierdut orice urmă de independență. Declarația Molotov din 2 aprilie 1944 și Convenția de armistițiu au fost tratate ca niște simple bucăți de hârtie. Organele administrative, armata, jandarmeria, poliția, comunicațiile, propaganda, sunt în mâinile miniștrilor aparținând Partidului Comunist, condus de cetățenii sovietici Ana Pauker și Lazlo Luca''. Guvernul prezidat de Petru Groza era un guvern minoritar, impus de Uniunea Sovietică, și nu reprezenta voința poporului român. În consecință, câștigarea alegerilor din 19 noiembrie 1946 era foarte importantă pentru comuniști. Atmosfera de teroare a fost generală, existând încercări de intimidare (au fost împușcați oameni) a simpatizanților celor două partide istorice, P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu. Cu 48 de ore întârziere, pe 22 noiembrie 1946, guvernul a publicat rezultatul care dădea câștigător Blocul Partidelor Democrate (B.P.D.), cu un procent de peste 70%. Cercetarea arhivelor, efectuată după 1989, arată că alegerile au fost câștigate de P.N.Ț- Maniu, iar guvernul comunist a falsificat rezultatul. Procentul de 70%, obținut prin fraudă, acorda Partidului Comunist așa zisa legitimitate. În virtutea acesteia, comuniștii au trecut la eliminarea opozanților și la preluarea totală a puterii.

Pe harta României au apărut peste 100 de închisori, lagăre de muncă, centre de domiciliu forțat. Cele mai cunoscute au fost Sighet, Gherla, Aiud, Pitești, dar și Canalul Dunăre-Marea Neagră. Acestea au fost adevărate locuri de exterminare a opozanților regimului comunist, începând cu elitele și terminând cu țăranii care s-au opus colectivizării. După decapitarea Armatei Regale Române, au urmat personalitățile politice. Anul 1947 a însemnat distrugerea partidelor politice și eliminarea conducătorilor lor. Prin abdicarea silită a regelui Mihai I, la 30 decembrie 1947, ultimul obstacol în

calea prelurării totale a controlului țării de către comuniști a fost eliminat. Începând cu anul 1948, guvernanții comuniști vor lua numeroase măsuri legislative și de altă natură prin care vor supune țara. Brațul înarmat al autorităților va fi Securitatea. Rolul Securității, potrivit decretului de înființare nr. 22/3 august 1948, era ,,de a apăra cuceririle democratice și a asigura securitatea Republicii Populare Române împotriva complotului dușmanilor externi și interni''. Între domeniile vizate a fi reformate se numără și învățământul. Așa-zisa educație marxistă, care avea ca vector important ateismul, nu se putea înfăptui decât prin subordonarea celor două instituții fundamentale: Biserica și Școala. Prin decretul nr. 175., publicat în ,,Monitorul Oficial'' din 3 august 1948, s-a demarat reforma învățământului în spirit comunist. Această lege a început a fi aplicată prin închiderea tuturor școlilor străine, a celor administrative și de cult. Învățământul va fi politizat, se va institui manualul unic și se va mistifica istoria națională prin aberantul manual de istorie al lui Agitrop Mihai Roller. Se înființează Librăria ,, Cartea Rusă'', Institutul de Studii Româno-Sovietic, Institutul Superior în limba rusă ,, Maxim Gorki'', iar limba rusă devine obligatorie, începând cu clasa a V-a. De asemenea, învățământul devine laic prin faptul că religia este scoasă din rândul disciplinelor școlare, urmărindu-se astfel distrugerea identității etnice, religioase și morale a poporului român. Epurările care au început în armată, biserică, administrație nu puteau ocoli școala. Noua putere, instalată cu ajutor străin, a făcut acest lucru metodic, după rețeta sovietică. Se cereau tabele cu personalul didactic intrat în învățământ înainte de 23 august 1944, dar și după această dată. Asemenea tabele respectau următoarea rubricație: muncitori, țărani muncitori, chiaburi, mic burghez, intelectual. Ministrul Instrucțiunii Publice cerea, spre exemplu, prin adresa din 12 iulie 1949, Comitetului Provizoriu al orașului Câmpulung-Muscel, să întocmească tablouri (tabele) cu personalul didactic din învățământul elementar și mediu propus pentru a fi scos din învățământ. În consecință, în procesul-verbal din 7 octombrie 1949, semnat Șeful Secției Învățământ și Culte se menționa că ,,pe baza ordinului Ministerului Public, nr. 14230/1949, au fost propuse 29 de nume de învățători și profesori pentru epurare, fiind considerați elemente dușmănoase pentru regimul democrat-popular''. Cel epurat primea o înștințare după modelulul:

LEGIUNEA JAND. MUSCEL.- POSTUL JANDARMI PETROSANI.-

TABEL - NOMINAL.-

De persoaneledin raza postului jand rmi Petrosani, care sunt d[illegible] spăruți dela domiciliu si care fug de apariția autorităților polițienești, întocmit conf. ord. Legiunei Jand. Muscel Nr. 823/1947.-

Nr. Crt.-	Numele si Pronumele.-	Comuna	Judeţul	Motivul. Fug.	Motivul. Dispărut.	Observ.
1	Iona Nica	Bădeşti	Muşcel	-	Da	
2	Ioan Drăguşanu	"	"	-	Da	
3	Mihail Floarea	Retevoieşti	"	-	Da.-	

Se certifică de noi prezentul tabel

Seful Postului Jand. Petrosani girant,

Plot. Major,

Vizante Turneanu,

R.P.R.
Consiliul Provizoriu, județul……
Secțiunea Cadre
Nr.…
Data…

Către…..
Comuna……

Vă facem cunoscut că prin deciziunea nr…./….a Comitetului Provizoriu, jud…….. ați fost comprimat din învățământ pe data de 1 septembrie 1949 pentru atitudini dușmănoase față de regimul democrat-popular.

Șef secție Șef Secție Învățământ și Cultură

Asemenea tabele cu ,,elemente dușmănoase'' din învățământ au dus la lipsirea sistemului de cadre didactice capabile și recunoscute de comunitate. Pentru mulți din cei epurați va urma calvarul închisorilor comuniste, de unde unii nu se vor mai întoarce. Una dintre problemele principale ale puterii comuniste era aceea a ,,purității'' ideologice și de clasă a tinerilor care urmau cursurile diferitelor școli și facultăți. Importanța măsurilor luate în acest sens era deosebită. În felul acesta, ,,omul nou'' avea origini ,, sănătoase'', iar ,,dușmanul de clasă'' nu putea accede spre funcții de conducere. În acest sens, menționăm ordinul nr. 166559/1949 al M.I.P. care preciza că elevii care au trecut examenul de admitere la școlile medii vor fi împărțiți în patru categorii:

,,Categoria I: - Fiii de muncitori:
- Fiii funcționarilor de stat și militarilor recrutați dintre muncitori
- Fiii membrilor gospodăriilor colective și țărani muncitori
- Fiii foștilor deținuți politici și luptători antifasciști în ilegalitate
- Fiii decorațiilor R.P.R.

Categoria II: - Fiii de funcționari:
- Fiii de meseriași cooperatori

Categoria III: - Fiii de mici meseriași:
- Fiii liberi profesioniștilor

Categoria IV: - Fii foștilor și actualilor industriași:
- Fiii foștilor bancheri
- Fiii criminalilor de război
- Fiii condamnaților după 23 august 1944
- Fiii epuraților politici
- Fiii de chiaburi''

Acest ordin va fi înăsprit prin Directiva Biroului Politic al C.C. al P.M.R. cu privire la măsurile necesare pentru îmbunătățirea compoziției de clasă a elevilor și studenților, nr. 36/4 august 1949. Această directivă preciza în mod expres că: ,,fiii criminalilor de război, spionilor, trădătorilor, sabotorilor, fugiților peste hotare etc, nu vor fi primiți în școlile de 7 ani (cls. V-VII), în școlile medii și în învățământul superior''. Pentru cei care doreau să studieze, autoritățile cereau certificate semnate de președintele Sfatului Comunal Raional care să ateste ,,originea sănătoasă'' a elevului sau a studentului respectiv. Prin asemenea ordine și directive

au fost eliminați din școli și din facultăți ,,fiii de chiaburi, industriași, comercianți și de alți exploatatori''. Totuși, puterea comunistă era ,,tolerantă'': cei care nu au avut manifestări dușmănoase se puteau înscrie la învățământul profesional. Dar și cei care erau declarați dușmani ai poporului trebuiau să se convertească, dacă nu de voie, atunci de nevoie. Și așa a apărut celebrul, dar atât de odiosul ,,experiment de reeducare prin tortură'' de la închisoarea Pitești, petrecut între anii 1949-1952. Aici, tinerii, elevii, dar mai ales studenții erau reeducați prin cele mai barbare metode. Personalitatea lor trebuia schimbată pentru a deveni ,,oamenii noi'', impregnați de ,,principiile comuniste''. Semnificative sunt cuvintele torționarului șef adresate studentului deținut Nicu Ioniță: ,,de sufletul tău am nevoie banditule; avându-l, voi putea face cu tine ce vreu eu''.

În fața represiunii fără seamăn, oamenii școlii, ca și din celelalte categorii socio-profesionale, au răspuns cu acțiuni de rezistență mai mult sau mai puțin active. Sunt numeroase exmplele în întreaga țară. Fief al țărăniștilor și liberalilor deopotrivă, juețele Muscel și Argeș, s-au evidențiat în acest sens. La 9 august 1946, învățătorul Constantin (Țică) Popescu, a fost asasinat împreună cu avocatul Gheorghe Mihail în clădirea Tribunalului din Pitești, de un comando comunist, format din așa ziși ,,muncitori petroliști''. Dumitru Apostol, profesor la Liceul Ion C. Brătianu din Pitești, a organizat acțiuni anticomuniste cu grupul de pe Valea Topologului. Prins în anul 1949, a fost condamnat la muncă silnică pe viață. În cadrul acestui grup, a acționat și profesorul Nicolae Enescu. În primăvara lui 1950, Dumitru Apostol a fost scos din închisoare și împușcat la marginea comunei Șuici de către căpitanul de securitate Cârnu. În cadrul grupurilor de rezisență anticomunistă din munții României s-au implicat și oamenii școlii. Din rândurile acestor grupuri au făcut parte ca membri activi sau ca sprijinitori, numeroși studenți, învățători și elevi. Printre cei implicați în acțiunile grupului de partizani de la Nucșoara s-au numărat învățătoriii Alexandru Moldoveanu, Gheorghe Popescu, Virgil Marinescu, Mucenic Comandașu, Gheorghe Nițu, Ion Mica, Iancu Arnăuțoiu, dar și profesoara Iuliana Preduț-Constantinescu. Dintre aceștia, Ion Mica, Gheorghe Popescu, Alexandru Moldoveanu și Gheorghe Nițu au fost executați la închisoarea Jilava în anul 1959. Tot în zona Muscelului a acționat și grupul Șerban-Voican. Printre cei implicați se aflau și învățătorii Dumitru Burcă și Ion Bucur, ambii condamnați la câte cinci ani de temniță grea. Situația din cadrul celorlalte grupuri anticomuniste din țară era asemănătoare. Foarte activ și important a fost grupul de pe versantul sudic al Munților Făgăraș, condus de Ioan Gavrilă-Ogoranu. În legătură cu această organizație anticomunistă, iată un episod concludent în ceea ce privește mesajul pe care dorea să îl transmită autoritățile comuniste, elevilor și dascălilor lor. Hașiu Andrei, membru al grupului și gazda sa, Ciobanu, au fost uciși în anul 1952 într-un schimb de focuri cu securitatea: ,, Corpul înghețat a fost rezemat de o scară în curtea școlii și de scară l-au legat și pe Ciobanu cu un pistol la gât, iar un ofițer de securitate vorbea copiilor, obligați să vină cu învățătorii, despre dușmanii poporului care trebuie distruși''.

Desigur, au existat și colaboraționiști. Dar atunci, la începutul regimului, numărul acestora a fost mai mic, din rândul personalului didactic. Românii încă îi mai așteptau pe americani. Din păcate, pe măsură ce statul totalitar devine tot mai puternic, colaboratorii și delatorii vor fi tot mai mulți, atingând apogeul în timpul regimului ceaușist. Mulți, prea mulți, dintre cei care erau la catedră, au devenit adevărați politruci. Și aceasta este o temă care trebuie neaparat aprofundată.

Bibliografie:

Izvoare:

Arhivele Naționale Române, Direcția Județeană Argeș:

Fond Primăria orașului Câmpulung-Muscel-dos.nr.76/1949, f.1, 2

Fond Consiliul Provizoriu al orașului Câmpulung-Muscel-dos.nr.1/1949, f. 2 și 4

Fond Prefectura Județului Muscel-dos.nr.7/1946, f.11, 12, 25, 26, dos.nr.28, f. 47, 300, 322, dos.nr.47/1947, f/3 și 5

Lucrări speciale:

Ioana Raluca Voicu-Arnăuțoiu, *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu, grupul de la Nucșoara. Documente ale anchetei, procesului, detenției*, Ed. Vremea, Buc., 1997

Iuliana Preduț-Constantinescu, *Speranțe încătușate*, Ed. Tiparg, Pitești, 2000

Ion Gavrilă Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. II, Ed. Marineasa, Timișoara, 2011

Nicolae Purcărea, *Urlă haita...*, Fundația Sfinții Închisorilor, București, 2012

Meșterul domnesc de la Pitești (1656)

muzeograf Octavian DĂRMĂNESCU

Constantin Șerban Basarab, zis Cârnul, zidește în Pitești biserică domnească, sfințind-o în 13 mai 1656[1]. Domnitorul fusese ispravnic de Pitești[2] pe timpul, cel mai sigur, lui Matei Basarab, cu toate că nu știm deocamdată cu ce însărcinare – probabil pentru biserica lui domnească de aici, azi dispărută. Ca boier, ctitorise biserica de la Dobreni-Giurgiu și curtea boierească de acolo; angajase meșteri pentru toate acestea, Paul de Alep chiar laudând simțul artistic al ansamblului de la Dobreni, acolo unde curtea avea iaz cu pod care-l traversa și multe elemente franțuzești[3]. Lângă Dobreni, pe Argeș, era cea mai mare moară din țară, cu șase roți și șase pietre, probabil zidită de Matei Basarab, care era proprietatea Domniei. Dacă marea moară domnească de pe Argeș – care avea să ardă în 1658, odată cu invazia turco-tătară, spune același Paul de Alep[4] – este zidită sub Constantin Șerban, atunci Vodă cu siguranță tocmise meșteri, fiind, așadar, obișnuit cu lumea închisă

a arhitecților. Avem un indiciu nesperat, în ceea ce privește identitatea meșterului șef de la biserica domnească din Pitești, venit dintr-un document datat 5 ianuarie 1656[5]. Meșterul Iuviță sârbul din Pitești – cu ”sârbul” adjectiv, nu al doilea nume propriu, așa îl identifică documentul original, etnia este traducerea redactorilor care l-au publicat – este arhitectul Bisericii Domnești din Pitești. Este, mai întâi, vorba de un context muscelean. Acest Iuviță sârbul este martor la Câmpulung pentru piteșteanul Duminică iuzbașa[6] într-o cumpărătură de vie la Berești. Așadar, Duminică iuzbașa ia un prieten bun, cunoscut poate cu ocazia lucrărilor de la Biserica lui Vodă și călătorește două zile până la Câmpulung cu el. Este posibil ca meșterul Iuviță din Pitești, arhitect sârb, să fi fost piteștean naturalizat mai de mult[7], rezultând un argument în plus pentru identificarea lui ca cel care a ridicat Biserica Domnească de aici. De asemenea, biserica lui Constantin Șerban de la Pitești este începută în timpul interimatului destul de violent contextual-politic al mitropolitului Ignatie Sârbul din Nicopole, fost episcop de Râmnic. Bineînțeles, se zidea de mult timp sârbește în Țara Românească, și acest lucru nu este meritul lui. El este însă, fără tăgadă, cel care în 1654 a pus candela sub viitorul altar și a dat binecuvântarea de începere a lucrărilor[8]. Că l-a adus de peste Dunăre pe conaționalul său, Iuviță, sau că l-a găsit aici[9] este o problematică minoră vizavi de această corespondență – nu neapărat sangvină, căci nu știm dacă cei doi erau sârbi neaoși, ci cultural vorbind. Argumentul ultim, dar cel mai evident în favoarea lui Iuviță ca arhitect la Pitești este unul științific: Biserica Domnească din Pitești – în afara pridvorului deschis și supraetajat care îl remarcă pe plan național ca fiind primul de acest gen la noi, în propunerea recuperatorie de acum o jumătate de secol – copiază forma și stilul mănăstirii Dealu (1502) care, la rându-i, reia un vechi stil sârbesc[10]. Singura lipsă în „opțiunea Iuviță” este tăcerea documentului în a-l numi meșter domnesc[11]. Dacă Iuviță sârbul nu este meșter domnesc, atunci toată construcția de mai sus cade fără regrete, corect-științific, neanulându-l însă pe meșterul nostru din Pitești, ci trecându-l într-o poziție inferioară arhitectului-șef trimis de Domnie. Singurul meșter domnesc din deceniul respectiv atestat chiar cu această denumire este Matei, martor prin județul Buzău în 1659[12]. Trebuie totuși să nuanțăm statutul medieval al unui meșter domnesc. Un meșter al Domniei nu făcea numai biserici, ci și curți domnești, palate, foișoare, crame, turnuri, fortificații și tot ce trebuia oastei sau Marelui Divan. Nu considerăm viabilă varianta meșterului Matei, meșter domnesc printre atâția alții, dar nu excludem nici posibilitatea ca acesta să fie chiar arhitectul – și proiectantul șef – de la Pitești. Ajunși în acest punct destul de instabil și liberalizând întrucâtva o pretenție retardă față de neantul mut care ne stă în spate, am putea la fel de bine să îl nominalizăm cu șanse egale pe „aproapele” Stoica[13], meșter la Golești cu un deceniu în urmă, naturalizat, atenție, la Pitești, deoarece îl găsim, în 1654, martor la Ștefănești, alături de un alt meșter, Vlad. Acești doi meșteri, Stoica și Vlad, poate ajutorul său, sunt o alternativă serioasă la „opțiunea Iuviță”, situație posibilă care ar ridica la doi numărul reprezentanților discreți ai geniului artistic muntenesc[14]. Plus varianta „Dragomir zidarul”, destul de credibilă, datorită unui paralelism pe care nu putem să-l ignorăm pentru Pitești: pasiunea lui pentru clopotnițe integrate în cadrul aceleiași biserici (biserica din Băjești, lângă Pitești, și cea a schitului Cornetu, Vâlcea, amândouă în 1666[15]) și legătura cu Piteștii a lui Mareș Băjescu, comanditarul lui direct, care, probabil, își zidește curte aici (vezi similitudinile clare dintre pivnițele unor conace piteștene și cea de la Băjești[16]).

Dan Bădărău explica complexitatea ridicării unei construcții ecleziale sau civile de anvergură în evul mediu românesc[17], identificând trei condiții: biserica o zidește ori vodă, ori un boier; ispravnicul (ori boier, ori cleric) nu numai că se ocupă de ridicarea construcției, dar face și planul ei, etapă care cere nu numai știința exactă, ci și gust estetic – creditām rezervat supoziția autorului; meșterii sunt întotdeauna poporeni, boierii, în cel mai feudal spirit de castă, privesc meseriile de orice fel ca pe ceva înjositor. Mai mult, în privința meșterilor, nu există unul care să ridice construcția din temelie până la recepție, ci ispravnicul, diriginte de șantier, are datoria să găsească o echipă de mai mulți meșteri, fiecare specialist în domeniul lui: zidărie, stolerie (tâmplărie), sculptură, zugrăveală, lucru; de altfel, întâlnit și astăzi, nu însă și existența sau măcar nevoia unui proiectant sau a unui arhitect. În Evul Mediu european – excepție Italia – se zidea fără arhitect.

Așadar, în ultima tentativă de a descoperi meșterul la Pitești, suntem nevoiți și aproape împinși de constatările de mai sus la remarca finală că la Pitești au conlucrat mai mulți meșteri, mulți dintre cei evocați mai sus, dintre care, oricum, Iuviță sârbul este deja un pariu asumat de către noi. Ideea unui șef al meșterilor se impune din ce în ce mai logic, un exemplu din epocă fiind existența în Iașii domnitorului martir Miron Barnovski, cu doar un sfert de veac în urmă, a unei echipe de meșteri, locali sau nu, conduși de bizantinul Gheorghe din Constantinopol, protomaistor al bisericii Sfântul Sava. Un alt exemplu realist este echipa mixtă care a terminat în 1693 Hurezii, capodoperă care s-a dorit inițial a fi necropola ctitorului: Istrate lemnarul, Vucașin Caragea pietrarul și Manea, vătaf de zidari[18].

1 A se vedea și numerele trecute ale revistei noastre.

2 Mihail M. Andreescu, *Istoricul Mănăstirii Trivale de la fundare până la 1800. Domeniul funciar și fondul de documente*, fără editură, București, 2001, doc. 253, p. 293.

3 *Călători străini în țările române,* vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp.229- 230.

4 *Ibidem*, p.230.

[5] *C.D.Ţ.R.,* vol. VIII, doc. 763.

[6] Duminică iuzbașa este un militar destul de prezent în actele vremii: vezi *C.D.Ţ.R.* vol. V, doc. 1035 (1643, boier hotarnic), *D.R.H. B.,* vol. XXX, doc. 165 (un Tuduran pitar, fiul lui Dumenecă postelnic, probabil tot acest Duminică, proprietar în Izvorani 1645), doc.183 (boier petent, 1645), *D.R.H. B.,* vol. XXXVII, doc. 113 (Duminecă iuzbaşa, boier hotarnic, 1652), *C.D.Ţ.R.* vol. VIII, doc. 149 (iuzbaşă, boier jurător, 1654), doc. 512 (iuzbaşă, boier jurător, 1655), doc. 722 (Duminecă iuzbașa din Pitești, martor, 1655), doc. 763 (cumpără o vie în Berești, 1656), *C.D.Ţ.R.* vol. IX, doc. 187(martor, 1657). Atenție, cu siguranță, acest Duminică de Pitești este acel Duminică iuzbașa din Sămara vecină, probabil mutat ulterior la Pitești, din timpul lui Matei Basarab, vezi *C.D.Ţ.R.* vol. VIII, doc. 765. Un alt Duminică, comparator și contemporan cu cel de la Pitești, tot iuzbașă, îl întîlnim la Lipia, *C.D.Ţ.R.* vol. VIII, doc. 484 și doc. 989*, C.D.Ţ.R.,* vol. IX, doc. 461 (Duminică căpitan din Lipia, martor pentru Izvorani la 1658).

[7] Dacă Iuviță nu este piteștean, ci un meșter strain din Serbia, atunci cu siguranță a existat un contract între Domnie și architect. Avem și un caz contemporan. Alecsea Rusul se tocmește cu spătarul Mihail Cantacuzino să-i facă o biserică la Stâlpu-Buzău. Meșterul rus primește 35 de lei și 10 bani, 10 obroace de grâu și 5 obroace de mei, 20 de ocale de pește și 20 de brânză, 10 vedre de vin. Lemnul va fi furnizat, conform contractului de către 10 „toporași" locali, ai boierului (Academia Română, CXXVII/86,) în Nicolae Stoicescu, *Constructori ruși de iazuri în secolul al XVII-lea în Țara Românească și Moldova*, Studii și materiale de Istorie Medie, vol. III, 1959, p. 373.

[8] Dacă biserica de zid s-a început pe vremea lui Ignatie (1653-1655), atunci acesta poate fi ierarhul care a sfinţit începutul lucrărilor şi, ritualic, el a înfipt sfânta cruce, el a pus cărămizile în formă de cruce la temelia altarului, el a pus şi candela în centrul crucii din cărămizi, plină de untdelemn, mila Domnului, el a aprins-o solemn, Lumina Hristos. Acesta, deoarece episcopul de Râmnic nu avea aici jurisdicție. Despre întregul ritual, vezi C. Bobulescu, *Candela de la temelia bisericii din Cotmeana*, Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice pe anul 1942, p. 110-137. Candela de la Sf. Gheorghe Domnesc din Pitești încă nu s-a descoperit. Și nici nu putem lega frântura de vas funerar de secol XIV descoperită la Sf. Gheorghe Domnesc în 1967 (Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*, Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă, XLVI, 1977, 1, p. 69) de o candelă de secol XVII.

[9] Pe un alt sârb stabilit la Pitești, Ivan din Nicopole, cu bani împrumutați lui Stahie din Pitești pe vremea lui Matei Basarab – de pe urma scadenței neonorate Stahie fugind din țară, păgubitul pretinzându-i ulterior via din Izvorani –, îl găsim, în ianuarie 1656, la Câmpulung, ca martor, fiind consemnat ca fiind ginerele popii Vasile din Brașov, vezi *C.D.Ţ.R.* vol. VIII, doc. 746 și doc.777. Un Cârstea sârbul îl întâlnim, tot la Câmpulung, în 1656, ca martor al lui Ion iuzbașa de Pitești, *Ibidem*, doc 801. Tradiția sârbească era veche la noi. Meșterii pietrari de la Cozia și de la Cotmeana veniseră din lumea sârbă-bizantină. La Pitești, pe lângă greci, comunitatea sârbească a fost cea mai constantă.

[10] Ion Bănățeanu, *Aspecte mai de seamă ale artei religioase românești și sârbești între secolul al XIV-lea și al XVI-lea*, B.O.R., LXXXIV (1966), nr.7-8, p. 796-797. Nicolae Iorga, în *Ce este vechea noastră artă?*, B.C.M.I., XXXV, iul-oct. 1942, p. 113-114, opina că elementele arhitecturii noastre „pleacă de la satul milenar, rătăcește prin Bizanț, Serbia, arta gotică, iar când se creiază definitiv, pe la 1600 și ceva, adaptat la condițiile vieții noastre sociale, se întoarce la sat". Prima evidențiere oficială într-un tom dedicat arhitecturii a pridvorului deschis și supraetajat de la Sf. Gheorghe Domnesc din Pitești este, după restaurarea lui Ștefan Balș, în Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul româniei de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 380.

[11] Țara mișuna de meșteri, fenomen aflat la apusul perioadei Matei Basarab, foarte bogată în construcții ale Domniei, ale Domnului și ale boierilor mari și mici. Avem păstrat un deviz din 1651 detaliat până la cheltuiala cu hrana lucrătorilor la o moară pe Pasărea făcută de niște meșteri ruși, vezi *D.R.H. B.,* vol. XXXVI, doc. 248.

[12] *C.D.Ţ.R.*, vol. IX, doc. 623. Cum imediat târnosirii urmează doi ani teribili, de pustiire și invazii, 1658-1659, nu garantăm integritatea monumentului. De aceea, am putea înainta, oarecum, ipoteza că unele reparații – nu știm la ce scară – la Biserica Domnească din Pitești să fi fost efectuate chiar de către celebrul arhitect moldovean al Cantacuzinilor, Grigore Cornescu, adus în Muntenia încă din 1674, meșter, printre altele, al refacerii sculpturii în piatră de la Biserica Domnească a lui Neagoe-Vodă din Curtea de Argeș, recepția fiind făcută în 1682. Având în vedere proximitatea Piteștilor și statutul arhitectului domnesc care era și pârcălab al Curții lui Șerban Cantacuzino, legitimat ca un Basarab, suntem mai mult ca siguri că, oricum, Grigore Cornescu a văzut Biserica Domnească din Pitești a lui Constantin Șerban Basarab.

[13] *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R. – Arta românească din epoca feudală*, Editura Academiei, București, 1957, p. 234.

[14] Să nu uităm contextul edilitar din ocina Piteștilor de atunci, din porunca lui Stroe Leurdeanu și pe schițele acestui meșter Stoica: 1640, curtea conacului de la Golești, 1645, reabilitarea mănăstirii Vieroși – credem că tot pe planurile și sub dirigenția lui, 1646, zidirea bisericii de la Golești, de lângă conac.

[15] Grigore Ionescu, *op. cit*., p. 377.

[16] Casa din str. 1 Mai, nr. 4, dărâmată în 1975, presupusă Brătianu, cu o grindă de lemn din 1680, și casa Balotă, Str. Mihai Kogălniceanu, nr. 16; vezi Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007, pp. 145-148. Pentru paralelismul architectonic dintre curțile de la Pitești și cea din Băjești, vezi arh. Maria Mulțescu, arh. Alexandru Mulțescu, *Monumente de arhitectură civilă medievală din orașul Pitești*, în RMM, MIA, nr.2, 1977, p. 66. Autorii afirmă că și biserica din Baldovinești, Teleorman, de pe fosta moșie a lui Mareș Băjescu, a fost ridicată sub indicațiile meșterului Dragomir, propunere contrazisă prin omisiune în Ecaterina Țânțăreanu, *Despre ruinele bisericii din Baldovinești, comuna Ciolănești, județul Teleorman*, pp. 369-377, în „Argeșul și Țara Românească între medieval și modern. Studii de istorie și arheologie. Prinos lui Spiridon Cristocea la 70 de ani", editori Dragoș Măndescu, Marius Păduraru, Ionel Dobre, Editura Istros, Brăila-Pitești, 2013.

[17] Dan Bădărău, *Fost-a Enache din Constantinopol arhitectul bisericii Trei Ierarhi din Iași?*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLII(1966), nr. 5-6.

[18] Nicolae Iorga, *Hârtii din arhiva mănăstirii Hurezului precum și din a protopopiei Argeșului, din a boierilor brâncoveni și altor neamuri găsite în casele proprietății din Brâncoveni și publicate cu o introducere, note și indice*, București, 1907, p. III.

Motorsportul argeșean se conjugă la ... trecut (V.1)[1]

ing. Nicolae COSMESCU

Succese antologice. Încheiam episodul precedent subliniind că, după ani şi ani de eforturi, în 1976, graţie apelului la sportivii bucureşteni Ştefan Iancovici şi Petre Vezeanu, primele titluri de campioni absoluţi au început să ia drumul Argeşului. A fost semnalul de început al unei dominaţii cu adevărat hegemonice în sportul auto românesc. Timp de aproape două decenii, cu o perioadă de excelenţă de 15-16 ani, argeşenii, localnici sau nu, dar „înrolaţi" în grupări argeşene, au reuşit să cucerească în jur de 85% din titlurile naţionale puse în joc. Fiecare, sportiv sau echipă, a avut o contribuţie majoră la creşterea prestigiului Argeşului. Aceştia aparţin patrimoniului judeţului. Aşa ceva, nici toate disciplinele sportive la un loc nu au reuşit, în întreaga istorie a sportului argeşean. Ei bine, automobiliştii au adus 250 de titluri naţionale. Plus câteva balcanice. La individual şi echipe! Din păcate, lumea ştie prea puţin, incorect, sau deloc, de aceste isprăvi. Şi chiar de tragedii, fiindcă nu ne-au ocolit. De-a lungul timpului, sportivii argeşeni au luat parte şi la întreceri internaţionale. În ţară, dar mai ales afară. Uneori, chiar în competiţii de cea mai mare anvergură, cum sunt etapele contând pentru campioatul mondial de raliuri. Desigur, nu ne puteam aştepta la etalarea aceleiaşi insolente superiorităţi, cum se întâmpla în disputele interne. În afară de voinţă şi talent, în acest sport extrem de exigent îţi mai trebuia multe altele, pe care nu le aveam la îndemână. Iată câteva dintre aceste participări încununate de succes. Cele mai semnificative.

Singur, în fruntea tuturor. Era tânăr, înalt, subţire. Fuma mult, dar fuma numai ţigări superlong. Din cele cu care te duceai, pe timpuri, la medic. Deşi avea familie, Nicu Grigoraş făcea figură de singuratic. În primii trei ani de curse, obţinuse, deja, trei titluri! Insuficiente pentru el, care era subjugat de dorinţa de a fi tot timpul primul.Se desfiinţează clase, se schimbă definirea grupelor sau se comasează, pentru Grigoraş nu contează. Oricare ar fi fost specificaţia, pe orice maşină alerga, indiferent că era vorba de viteză pe circuit, sau în coastă, rezultatul era imperturbabil acelaşi: victoria. Nu cred ca acesta să fi avut vreodată parte de o cursă de-o intensitate nebună. Să fi fost nevoit să se întrebuinţeze. Motiv pentru care nici nu era supus greşelii. Aşa încât, nu era nevoit să forţeze limitele. Nici pe ale sale; nici ale maşinii, în punctele critice ale circuitului, ştiind că va recupera în liniile drepte. "*Viteza de vârf poate fi hotărâtoare*" era constatarea la care ajunsese încă de la începuturile carierei. În spatele său se făcea vid. Toţi erau sufocaţi. Sunt curse pe care le termină cu zeci de secunde sau chiar un tur avans faţă de cel care sosea pe locul secund!

Dar, în confruntările internaţionale, gen "Cupa Ţărilor Socialiste", lucrurile stăteau cu totul altfel. Atât cu el, cât şi cu ceilalţi concurenţi români. Rezultatele erau modeste, nu atât prin prisma lipsei experienţei internaţionale, cât mai ales prin puterea insuficientă a motoarelor ce favoriza comiterea greşelilor de pilotaj. Nicu a fost şi el victima unor asemenea erori. Până la urmă, va reuşi să atingă culmea cotei sale, devenind primul român care obţine o victorie într-o etapă a respectivei cupe. Şi, desigur, primul succes al unui autoturism Dacia. S-a întâmplat în 1987 pe circuitul intra-muros "desenat" în centrul Reşiţei. Că a fost obţinută "acasă", în România, faptul este mai puţin semnificativ. Ceea ce rămâne, peste timp, este rezultatul sec, statistic. Despre maniera şi conjunctura în care a fost realizat, clasamentele nu spun nimic. Ele sunt "istorii fără suflet". Valabil pentru orice şi oricine. De oriunde. Numărătoarea titlurilor naţionale obţinute de Grigoraş, cele individuale, se opreşte la finele anului 1988 la o valoare ce permitea atingerea pragului de 30!! Nu s-a ajuns pentru că în anul următor, la jumătatea campionatului, acesta iese din joc. Ultima dată este văzut luând startul, şi învingând, desigur, la Stâna de Vale şi Oradea. După care, clasamentele fedaraţiei notează în dreptul numelui său: "absent". De clasat, nici nu poate fi vorba! Este catalogat drept "exclus", deşi cu punctele adunate până atunci ar fi obţinut încă un titlu la circuit. Autorităţile vremii aşa-i pedepseau pe cei care rămâneau în afara graniţelor. Nicu alesese o astfel de cale în vara lui... 1989. Atunci, şi doar aşa, s-a incheiat numărătoarea. Deşi au trecut atâţia ani, Grigoraş este încă cel mai titrat campion din întreaga istorie a sportului auto românesc! Loc de pe care sunt convins că nu va fi detronat într-un viitor previzibil. Pentru un om obsedat de performanţă, de a fi primul, turnura total nefavorabilă, şi fără ieşire, pe care o luase viaţa lui pe alte meleaguri nu putea lăsa indiferent un caracter extrem de sensibil ca al său. Obsedat de gânduri negre, măcinat de nesiguranţa în care trăia, Nicu a căzut prada unei boli necruţătoate, ce i-a pus capăt zilelor în 1999. Avea doar

Nicu Grigoraş

Ludovic "Loţi" ("Laci", în original) Balint

51 de ani. Se zice că oamenii fericiţi nu au istorie. Nicu Grigoraş a avut. Şi încă ce istorie!

Așa ceva, doar ”Loți” putea face! Într-un sezon din preajma anilor '90, când campionatul se încheia, contrar tradiţiei, cu raliul organizat de braşoveni, împreună cu câţiva colegi de echipă m-am plasat la circa un km de startul ultimei probe a competiţiei şi a campionatului. Faimoasa "Printre pietre", sau "Pietrele lui Solomon". Fiind final de final, la ora startului era deja beznă în pădurea unde aşteptam trecerea concurenţilor. Sincer să fiu, cum în acel an conturile erau deja încheiate, n-am mai fost preocupat de ordinea în care urmau să apară maşinile. Fapt penalizant, pentru că în noapte era imposibil de ştiut cine trece. Dar, odată startul dat, nu ne mai rămânea decât să urmărirm un adevărat spectacol de sunet şi lumină. Faruri care se proiectau în noapte, după configuraţia drumului. Motoare ale căror tonalităţi alternau în raport cu "desenul" acestuia: turate la maximum, sau în sarcini reduse când se frâna pentru vreun viraj mai exigent. După care, în preajma locului în care eram cantonaţi, zgomotul atingea paroxismul, acompaniat fiind şi de o ploaie de pietre aruncate haotic de roţi, în dezlănţuirea lor nebună. Trecea "monstrul". Până la sosirea următorului, mai puteam admira doar luminile roşii din spate, ce îşi măreau intensitatea la frânare sau dispăreau în stânga ori dreapta, ca într-un dans a cărui unică regulă era rămânerea pe ring. Aşa s-au întâmplat lucrurile la trecerea primelor 3-4 maşini. Identic, până la confundare. Doar aveam de-a face cu vedetele campionatului. Apoi, spectacolul şi-a schimbat brusc registrul. Venea un bolid pe care-l percepeai că e pe drum doar după schimbarea poziţiei farurilor. Altfel, motorul nu avea nicio inflexiune care să te facă să înţelegi că pilotul său mai şi frâna. Nimic nu trăda vreo preocupare în acest sens. Motorul urla continuu din toţi caii-putere pe care-i transmitea cu sălbăticie roţilor. Un coleg, a rostit admirativ, dar şi vădit emoţionat: *«Ăsta e "Loţi"! Numai el poate să meargă aşa»*. Câteva clipe mai târziu, o maşină a trecut ca o nălucă pe lângă noi, dispărând în întuneric la fel de rapid, şi în aceeaşi manieră de continuu atac. Cei care au urmat după el reveneau în normalitatea faptelor. Erau clasicii acelor vremuri. Fără excepţie, cu cel puţin o clasă sub Balint. Indiscutabil, asul aşilor perioadei sale. Pe zi, noapte, asfalt, macadam, uscat, ploaie sau zăpadă, "Loţi" era omul al cărui rezultat îl căutai pentru a te putea raporta la un etalon.

Ştefan Vasile, în Portugalia anului 1985

Să facem acum un salt înapoi, în timp, până în îndepărtatul an 1980, în care, la sugestia directorului general al Centralei Industriale de Automobile, inginerul Simion Săpunaru, braşovean, şi mare susţinător al sportului auto, în echipa celor de la Colibaşi este cooptat cuplul Ludovic Balint-Mircea Panaite. Concitadini de-ai săi. Dar nu acesta era motivul pentru care fuseseră transferaţi, ci valoarea indiscutabilă pe care o etalau. Cu deosebire, pilotul. În cursul sezonului competiţional, echipajul noilor veniţi a fost nominalizat în lotul care urma să participe la "Raliul Dunării-Dacia", competiţie-far la noi, în acea perioadă. Etapă în campionatul european, în cel balcanic, dar şi naţional. O întrecere maraton, cu nu mai puţin de 37 de probe de clasament. Aici, în această cursă, "Loţi" a făcut cu adevărat minuni. Şi poate e puţin spus minuni, ţinând cont de conjunctura (ca să nu vorbim şi de "sprijinul" primit de la echipă) în care a obţinut acel rezultat remarcabil, premieră pentru automobilismul autohton. E momentul să trageţi aer în piept, pentru când veţi afla dimensiunile succesului său. Un loc şapte în etapa contând pentru campionatul european e mai mult decât un rezultat magistral! Înaintea sa clasându-se un Alfa Romeo Turbo, două Renault 5 Alpine şi trei Skoda RS. Toate de uzină şi toate cu puteri cel puţin duble faţă de Dacia sa de grupa 2! Iar în spatele lui Balint şi Panaite s-a aliniat o întreagă divizie de "Lada". Toate de uzină. "Scule" adevărate şi ele. Cât despre ceilalţi sportivi români, cei mai buni se înşirau între locurile 12 şi 15, acuzând întârzieri de la 13 la 19 minute faţă de braşoveni! În aceste condiţii, faptul că "Loţi" şi Mircea au reuşit locul întâi în întrecerea respectivă contând pentru campionatul României este mai mult decât evident. Însă cea mai frapantă a fost victoria în disputa contând pentru campionatul balcanic. Cu aceasta, Ludovic Balint şi Mircea Panaite au intrat direct în istorie, drept primii români învingători într-o etapă a respectivei competiţii. În care eram angrenaţi de ani buni.

O altă performanţă de referinţă, şi ea premieră pentru automobilismul românesc, a fost un nou succes, într-o altă ediţie a aceleiaşi competiţii. Tot internaţională şi ea. Dar, mai puţin galonată decât cea la care am făcut referire. Marele său succes din acel an 1987 nu avea să fie titlul naţional absolut (realizat avându-l în dreapta pe Constantin Zărnescu), ci victoria în etapa de la Sibiu, intitulată "Raliul Dunării-Dacia". Care, deşi mai scăpătată decât în anii mai îndepărtaţi, continua încă să conteze şi ca etapă în "Cupa Păcii şi Prieteniei". Rezultatul magistral a făcut din Ludovic Balint, valabil şi pentru navigatorul său, primul român care reuşea asemenea performanţă! Nu mai are nicio relevanţă că Zărnescu recunoştea, peste ani, că "a fost favorizată de participarea a doar 4-5 echipaje străine. Şi acelea

modeste”. Braşoveanul Ludovic Balint, cu cele 15 titluri de campion naţional cucerite (dintre care 7 absolute!), serie încheiată in 1993, a rămas până astăzi cel mai titrat pilot de raliuri al... Argeşului. Pe plan naţional, recordul său a fost întrecut după mai bine un deceniu, de Constantin “Titi” Aur.

O super-reuşită, unică până azi. În anul 1985, sezonul competiţional al celei mai puternice grupari argeşeane va fi deschis în încântătoarea Portugalie, alături de lumea foarte bună a raliurilor de nivel mondial. De întreaga sa cremă. Şi atunci, faţă de azi, erau mult mai multe nume mari prezente la start. Un curaj demn de toată admiraţia, putem spune. Acum să nu cădeţi în păcatul unor zvonuri propagandistice, răspândite pe aceste meleaguri în acele timpuri, că noi trebuia să fim “cei mai cei” de pe tot mapamondul. Să nu credeţi că nişte Dacii, chiar de grupa 2, afişând vreo 80-85 CP sub capotă (cifră ridicolă azi, chiar şi pentru maşinile de stradă), puteau rivaliza cu acei adevăraţi monştri mecanici ai faimoasei grupe B, ce etalau puteri de-a dreptul isterice, de circa 600 CP. Ar fi imoral şi numai să acceptăm o astfel de presupunere. Nu! Lumea tehnicii e mult mai dură şi rece. Aici, pe tărâmul strict al tehnologiei de vârf, legenda biblică a lui David care-l învinge pe Goliat nu se poate aplica. Cu atât mai puţin repeta. Este o luptă mai mult decât imposibilă. “Ai noştri” nu se putau implica în disputa pentru supremaţia absolută. Nici n-au avut tupeul să gândească. Băieţii, oricât de buni şi dotaţi de la natură erau, posedau bunul simţ de-a înţelege realitatea. Se vor prezenta, totuşi, cu ambiţia bine disimulată de a nu fi simpli figuranţi. E adevărat că un vestit adagiu spune că “important e să participi, nu să câştigi“, dar el e discutabil. E chiar mai mult decât democratic. Poate fi acuzat de populism exagerat. Infantil. Toţi cei care iau startul o fac şi cu speranţa, oricât de mică ar fi aceasta, că ar putea, de ce nu, să şi câştige. La fel şi echipajele noastre, care au şansa să o vadă realizându-se! În aceste condiţii de maximă duritate, două din maşinile de concurs, în ordinea oarecum neaşteptată, Vasile-Scobai, urmaţi de Balint-Zărnescu, ocupă primele două locuri la clasa lor! O super-reuşită, uluitoare. Unică până acum în automobilismul românesc. Să învingă într-o etapă contând pentru campionatul mondial!! Chiar mai mult decât atât, să ocupe primele două locuri. Şi asta într-un raliu deloc la îndemână. Desfăşurat la viteze ridicate, pe drumuri intens virajate. Au făcut tot ce au putut, şi n-a fost rău deloc. Nu au bătut cursa. Asta chiar că era imposibil. Nu puteai nici măcar spera. Până aici, poate că unii au cunoştinţă de acestă performanţă. Cu siguranţă însă că mult mai puţini ştiu că Ştefan Vasile, clasat pe locul 18 la general, era despărţit de doar un minut, un singur minut, de ocupantul locului nouă! Un minut diferenţă, după 3000 km de întrecere, desfăşurată intr-un ritm infernal! O altă ispravă argeşeană, fără continuare.

Vacanţe pline de adrenalină. Printre marile succese ce au făcut glorie la timpul respectiv echipei IAP, iar membrilor săi le-a conferit o aură de adevăraţi eroi care se bat ca-n basme cu alţii mult mai puternici, pe care îi mai şi învingeau, se află la loc de cinste mitul “Turului Europei“. O competiţie maraton, de circa 14000 km., la care participau multe nume necunoscute, dar beneficiind de maşini de top. Încă de la prima participare, “uzina“ a reuşit o excelentă operaţiune: locul întâi la echipe!! Se întâmpla în *Anno Domini* 1978. Un triumf răsunător, strălucitor, puternic mediatizat la vremea sa. În interiorul uzinei, Scobai n-a scăpat ocazia de-al face cunoscut, din om în om, tuturor celor ce aveau vreo tangenţă cu automobilismul. O operaţiune de adevărat marketing. Iar regretatul Ilie Olteanu, om cu contribuţie însemnată la acel rezultat de super-prestigiu, declara presei, în binecunoscutul stil al epocii: “*au fost trei maşini strict de serie, cărora nu li s-a adus niciun fel de îmbunătăţire. Am strâns doar piuliţele şi am reglat direcţia şi farurile*“. Absolut remarcabil! Dar nu comentăm.

Totuşi, să nu exagerăm. Iar în presa destul de redusă a vremii, se spunea că românii învinseseră echipele puternice ale lui Alfa Romeo, Porsche, Mercedes. Adică toată crema mondială. Aşa să fi fost?

Dacă ne luăm strict după statistici, după ierarhia la care se face referire, dar privind din perspectivă pur românească, se pare că aşa a fost. Însă aici intervine lipsa de cunoaştere a celor care le-au relatat în mass-media; echipele citate nu erau deloc de uzină!! Dacă ar fi fost, povestea acelui “Tur“ nu mai avea *happy end* pentru noi. Acele formaţii se constituiseră ad-hoc, de către participanţii care posedau maşini ce purtau sigla aceluiaşi *brand*. În plus, pentru a nu mai avea niciun dubiu că ce s-a auzit la timpul respectiv era hiperbolizat de practicile vremii, în anul imediat următor, Dacia s-a clasat pe locul secund în întrecerea în care învinsese “mari“ nume. Acum “faţa“ le-a fost luată de o echipă cu adevărat de uzină, Toyota, care se înscrisese în acel an pentru a-şi promova mai eficient noul model. O firmă care la vremea respectivă nu simboliza nimic în curse. Trebuie să ştim că mai există şi alte “aprecieri”, care pur şi simplu fărâmă în mii de bucăţele mitul de dimensiuni aproape biblice al unui triumf românesc pe plan internaţional, după cum anunţa cu emfază propaganda de la noi. Şi încă o remarcă, ce aruncă o lumină proastă asupra “celebrităţii“ competiţiei. În 1978, anul marii reuşite, prestigiosul cotidian “L’Equipe” a alocat rezultatului final al “Turului“ o informaţie de-a dreptul meschină, înscrisă într-un spaţiu de maximum 3/3 cm, în ultima sa pagină! Dar nu oriunde, ci în colţul din dreapta, jos!! Explicabil prin faptul că această competiţie ce nu aparţinea niciunui campionat girat de Federaţia internaţională, motiv pentru care era tratată drept marginală.

“Pachetul“ şi dessous-urile Turului. Aceasta nu înseamnă că băieţii noştri nu s-au luptat de-a lungul anilor cu seriozitate pentru a ocupa un loc cât mai “cald“. Cât mai sus în ierarhie. Şi, uneori, au reuşit. Chiar Vasile şi Scobai s-au clasat, la o altă ediţie, pe locul secund în clasamentul general. Pentru cei de la competiţii, fiecare

participare constituia, practic, etapa-far a calendarului lor anual. De multe ori, neglijau participarea la unele etape ale campionatelor interne, datorită angajării în Tur. Nu rareori, federaţia română de specialitate amâna unele curse tocmai pentru a nu afecta şansele celor de la uzină, în cazul în care erau în joc titluri. Competiţia în sine era mai mult decât benefică pentru echipă. Componenţii săi intrau într-o lume în care se numărau printre cei care “jucau“ succesul. Iar asta dădea bine la sponsori. Datorită participării la “Turul Europei“, ei au fost “agăţaţi“ de primii adevăraţi “finanţatori“ ai echipei. Cu dare de mână serioasă. Ideea participării a apărut datorită dorinţei sportivilor de a se alinia şi la etape ale campionatului mondial, nu doar la competiţiile interne sau zonale. Cum pe atunci acest lucru nu era posibil, datorită imensului suport material pe care-l reclamau, şi pe care nu-l posedau, au găsit un compromis: ”Turul Europei”. Competiţia nefiind una eminamente sportivă, avea unele particularităţi absolut interesante şi atrăgătoare. Astfel, concurenţii îşi plăteau înscrierea, care echivala cu a cumpăra “la pachet“ cazarea pe tot timpul manifestării, la hoteluri de patru stele, plus locul la masa festivă. Iar fiecare echipaj primea, drept dovadă de prezenţă, o diplomă şi o medalie de o greutate considerabilă. Dacă mai şi terminau, fiecare intra în posesia unei cupe. Fără excepţii. Ba chiar se permitea “scurt-circuitarea“ unor probe, desigur cu penalităţile de rigoare. Mecanismul intim al “Turului“ mai conţinea şi alte “facilităţi” ce-l delimitau sever de sportul pur. Pentru a vă consolida impresia despre această faimoasă întrecere, mai trebuie să ştiţi că, din lipsă de asistenţă, destui concurenţi străini apelau la... mecanicii români! Contra cost, fireşte!

Confirmarea realităţii. În timp ce mă documentam pentru a scrie cartea “Cu acceleraţia la planşeu”, l-am întrebat pe neaşteptate pe Ovidiu Scobai, dacă nu cumva participarea la “Tur“ era o recompensă ce şi-o acordau pentru sezonul intern? A zâmbit şi mi-a zis: “*vrei adevărul?*“. Evident că asta doream. “*Ei bine*, a concluzionat acesta, *aşa a fost. O vacanţă cu adrenalină*”. Sau un “*rally für hertz*“, cum a titrat *Frankfurter Allgemaine Zeitung*, un interviu cu el.

Ar fi fost mult prea frumos ca aceste vremuri, aproape paradisiace, să dureze o veşnicie!

[1] Pentru mai multe detalii, se poate consulta și Nicolae Cosmescu, *Cu accelereţia la planşeu*, Ed. Imprimeriile Coresi, Bucureşti, 2008 și Nicolae Cosmescu, Corneliu Ţiţ, *Destine de campioni*, Ed. Quattroprint, Timişoara, 2012.

Celebra “fotografie de familie” a învingătorilor “Turului Europei” din 1978